

Studija izvedivosti projekta novog studijskog kompleksa u Hrvatskoj

Olsberg • SPI-jev Završni izvještaj za
Hrvatski audiovizualni centar i
Ministarstvo kulture RH

SADRŽAJ

1.	IZVRŠNI SAŽETAK	4
1.1.	Pozadina	4
1.2.	Glavni rezultati istraživanja	4
1.3.	Napomena o pandemiji uzrokovanoj virusom Covid-19.....	6
2.	SVJETSKI PRODUKCIJSKI EKOSUSTAV	8
2.1.	Svjetsko produkcijsko tržište.....	8
2.2.	Povećanje proizvodnje sadržaja za <i>streaming</i> i internetskih sadržaja.....	11
2.3.	Međunarodno tržište pomičnih produkcija (<i>portable productions</i>)	13
2.4.	Odlučivanje o lokaciji produkcije	13
3.	HRVATSKO TRŽIŠTE FILMSKE I TV PRODUKCIJE	15
3.1.	Usluge produkcije.....	15
3.2.	Domaći dugometražni film.....	16
3.3.	Javna televizija	16
3.4.	Hrvatski program poticaja za produkciju	16
3.5.	Pružanje radne snage	17
4.	TREKUTNO DOSTUPNI STUDIJSKI KAPACITETI U HRVATSKOJ	18
4.1.	Jadran film	18
4.2.	Pop-up lokacije.....	18
5.	KONKURENCIJA STUDIJSKOM KOMPLEKSU U REGIJI	19
5.1.	Vrste konkurencije	19
5.2.	Studije slučajeva.....	19
5.3.	Bugarska	20
5.4.	Češka	21
5.5.	Grčka.....	22
5.6.	Mađarska	22
5.7.	Italija	23
5.8.	Rumunjska	24
5.9.	Srbija.....	25
6.	MOGUĆE LOKACIJE	26
6.1.	Lokacije.....	26
6.2.	Istražene opcije	26
6.3.	Test izvedivosti	29
6.4.	Poredak po izvedivosti	30
7.	MOGUĆNOSTI STIMULIRANJA DOMAĆIH PRODUKCIJA	32
8.	DRŽAVNE POTPORE UNUTAR EUROPSKE UNIJE	33
8.1.	Definiranje državne potpore.....	33
8.2.	Državne potpore u kontekstu studija.....	33

8.3.	Ciudad de la Luz – studija slučaja.....	33
8.4.	Zaključak.....	37
9.	PREPORUČENE SPECIFIKACIJE.....	38
9.1.	Veličina pojedinačnih studija	38
9.2.	Popratni objekti	38
9.3.	Vanjski prostor za snimanje (backlot).....	39
10.	FINANCIJSKA PREDVIĐANJA	40
10.1.	Pretpostavke.....	40
10.2.	Predviđanja	41
10.3.	Analiza	42
11.	MOGUĆI GOSPODARSKI I DRUGI POZITIVNI UČINCI NOVOG STUDIJA	44
11.1.	Bruto dodana vrijednost.....	44
11.2.	Prijev kapitala.....	44
11.3.	Stvaranje radnih mjesta	44
11.4.	Učinak na druge kreativne industrije	44
11.5.	Audiovizualni turizam i meka moć.....	45
11.6.	Razvoj talenata i prijenos znanja	45
11.7.	Razvoj kreativnosti i inovacija.....	45
12.	O TVRTKI OLSBERG•SPI.....	47

1. IZVRŠNI SAŽETAK

1.1. Pozadina

Hrvatski audiovizualni centar (u daljnjem tekstu 'HAVC') i Ministarstvo kulture Republike Hrvatske angažirali su tvrtku Olsberg•SPI koja se bavi pružanjem usluga savjetovanja u kreativnoj industriji (u daljnjem tekstu 'SPI') da provede istraživanje o izvedivosti novog filmskog i televizijskog studija u Hrvatskoj ('Studija').

Iako Studije općenito zadovoljavaju iste opće ciljeve, potrebe svakog klijenta su specifične. U slučaju HAVC-a, ključni su bili sljedeći ciljevi:

1. Pružiti kurentnu procjenu položaja Hrvatske unutar globalnog filmskog sektora, kao i detaljnu procjenu i opis međunarodnog i lokalnog potencijala i potražnje za Studijem, uključujući opseg proizvodnje i trendove.
2. Ponuditi model koji bi i domaćim filmskim produkcijama i koprodukcijama osigurao pristup Studiju po pristupačnim tarifama.
3. Procijeniti trenutnu i očekivanu konkurenciju Studiju.

Uz gore naveden Cilj 1, ciljevi Ministarstva kulture bili su:

1. Usredotočiti se na manji broj mogućih lokacija, te se tako nadovezati na raniju preliminarnu analizu provedenu od strane HAVC-a prije pet godina.
2. Obuhvatiti kompletan nacrt i relevantne specifikacije svih potencijalnih elemenata Studija – uključujući same studije, atelijere, skladištenje, produkcijske urede, prostore za prodavače, mogući vanjski prostor za snimanje (backlot), filmsku školu i druge potencijalne sastavnice.
3. Uključiti procjenu financijskog učinka (prihoda i troškova), zajedno s procjenom rada novog Studija tijekom prvih pet godina.
4. Identificirati moguću gospodarsku i druge javne koristi koje bi mogle proizaći iz otvaranja novog Studija u Hrvatskoj.

1.2. Glavni rezultati istraživanja

SPI je utvrdio da postoji značajna prilika za razvoj objekta za filmsku i televizijsku produkciju u Hrvatskoj. Iako je uslijed globalne pandemije proizvodnja trenutno ograničena, postoji vrlo velika potreba za studijskim prostorom koja će se ponovno javiti, i povećati, po završetku perioda stagnacije uzrokovane virusom.

Studio bi, uz nastavak provođenja mjera poticaja za produkciju u sklopu Programa poticanja ulaganja u proizvodnju audiovizualnih djela, u Hrvatsku privukao dragocjene međunarodne produkcije. Procjenjujemo da svako javno ulaganje (u vidu poticaja) u filmsku i TV produkciju financiranu iz inozemstva, donosi povrat ulaganja koji je tri do četiri puta veći od uložene iznosa za isti projekt, putem priljeva kapitala u privatnom sektoru. Iako su međunarodni producenti već snimali velike projekte u Hrvatskoj, dostupnost studija omogućila bi budućim projektima dulje zadržavanje u zemlji i ostvarivanje većih investicija u Hrvatskoj. To će omogućiti širok raspon gospodarskih i kulturnih koristi, opisanih u Poglavlju 11. Tijekom provođenja konzultacija za ovaj projekt, vodeći međunarodni producenti izrazili su snažan interes za razvojem novog studijskog kompleksa u Hrvatskoj.

Iako postoje određene iznimke, nacionalne filmske i televizijske produkcije (i koprodukcije) u većini slučajeva neće imati dovoljno sredstava za korištenje namjenskog studija, zbog manjeg opsega većine tih produkcija i, shodno tome, manjih budžeta. No, unutar novog kompleksa mogao bi se osigurati jedan manji višenamjenski objekt, što bi omogućilo rast pojedinih produkcija, a pritom bi filmskim radnicima pomoglo u stjecanju praktičnog iskustva rada u studiju, što bi stvorilo dodatni potencijal za privlačenje međunarodnih produkcija.

1.2.1. Preporučena lokacija

SPI-jev tim posjetio je četiri lokacije koje su ušle u ozbiljnije razmatranje kao moguća mjesta za razvoj ovog projekta: Veliku Goricu, Jastrebarsko, Bistru i Ekopark Kraš.

Prilikom procjene ovih lokacija, glavni čimbenici u ocjenjivanju bili su:

- Postoje li prostorno-planska ograničenja vezana uz lokaciju
- Je li zemljište na lokaciji dovoljno veliko za studijski kompleks (barem 20 hektara)
- Geografski smještaj lokacije, uključujući udaljenost od zračne luke pokrivene međunarodnim letovima tijekom cijele godine, blizinu hotela i drugih pružatelja usluga
- Je li zemljište sigurno u smislu geologije tla, te je li nezagađeno i čisto u ekološkom smislu
- Postoji li mogućnost uvođenja komunalne i energetske infrastrukture
- Je li mjesto izloženo prekomjernoj buci od zračnog, željezničkog i cestovnog prometa
- Je li mjesto izloženo utjecaju lokalne industrijske aktivnosti
- Nudi li privatnost, tj. jesu li aktivnosti na lokaciji vidljive sa susjednih zemljišta
- Bi li se na lokaciji mogla postići akustična svojstva na međunarodno priznatoj razini kvalitete
- Posjeduje li mjesto dovoljne količine svjetla i je li razina zagađenja zraka prihvatljiva

Od analiziranih lokacija, Jastrebarsko posjeduje nekoliko prednosti, što ga čini našim prvim izborom za razvoj projekta. Osim toga, velikom prednošću smatramo činjenicu da se lokacija u Jastrebarskom nalazi u državnom vlasništvu, jer bi potencijalno hrvatska vlada mogla donirati zemljište za studijski kompleks, što bi omogućilo zadovoljavanje HAVC-ovih strateških ciljeva i potreba domaćeg produkcijskog sektora.

Mjesto je također pogodno smješteno, povezano je s dobro opremljenim i dobro prometno povezanim gradom, te se na njemu već nalaze građevine koje bi se moglo prenamijeniti za studijsku uporabu.

1.2.2. Druge lokacije

Tim je također posjetio i razmotrio studio Jadran filma, koji, usprkos tome što uživa kulturni status i predstavlja nezanemarivo nasljeđe, ipak ne zadovoljava dovoljan broj kriterija da bi ga se razmatralo za novi razvojni projekt.

Tim je upoznat i s nekoliko drugih mogućnosti, uključujući lokaciju u Puli, no nijedna od ovih lokacija nije bila dovoljno razvijena da bi zavrijedila ozbiljnije daljnje razmatranje.

1.2.3. Preporučene specifikacije

SPI preporuča studijski kompleks s 4 do 6 studija, površine između 1 400 i 2 800 m². Objekt bi trebao sadržavati veliki vanjski prostor za snimanje na otvorenom (backlot), kao i potrebne popratne objekte koje će uključivati ured, atelijere, garderobni prostor i parking. Cjelokupne preporučene specifikacije navedene su u Poglavlju 9.

Lokacija bi također trebala uključivati pogon za edukaciju namijenjen hrvatskim filmskim radnicima kako bi na taj način mogli razvijati i podići razinu svojih vještina. Taj edukacijski centar mogao bi sadržavati studio B kategorije, opremljen po nižem standardu od ostalih, koji bi mogao biti na raspolaganju manjim domaćim produkcijama po nižoj tarifi.

1.2.4. Financijska predviđanja

Naša procjena financijskog učinka ovog projekta, koja je izrađena po modelu komercijalnog djelovanja u skladu s našim preporučenim specifikacijama za studijski kompleks, ali ne uključuje kapitalne izdatke, ukazuje na komercijalnu isplativost studija u Hrvatskoj:

Tablica 1: Projekcija prihoda i izdataka

Prihodi		Godina 1	Godina 2	Godina 3	Godina 4	Godina 5
Studiji		€ 1 913 600	€ 2 927 808	€ 3 484 092	€ 3 807 614	€ 4 142 684
Radionice		€ 765 440	€ 1 171 123	€ 1 393 637	€ 1 523 046	€ 1 657 074
Uredi		€ 723 840	€ 1 107 475	€ 1 317 895	€ 1 440 271	€ 1 567 015
Vanjski prostor (backlot)		€ 197 600	€ 302 328	€ 359 770	€ 393 178	€ 427 777
	Ukupno	€ 3 600 480	€ 5 508 734	€ 6 555 394	€ 7 164 109	€ 7 794 551
Izdaci						
Porezi i ostala davanja		(€ 500 000)	(€ 510 000)	(€ 520 200)	(€ 530 604)	(€ 541 216)
Osiguranje		(€ 500 000)	(€ 510 000)	(€ 520 200)	(€ 530 604)	(€ 541 216)
Komunalni izdaci		(€ 450 000)	(€ 459 000)	(€ 468 180)	(€ 477 544)	(€ 487 094)
Sigurnost		(€ 300 000)	(€ 306 000)	(€ 312 120)	(€ 318 362)	(€ 324 730)
Marketing		(€ 450 000)	(€ 459 000)	(€ 468 180)	(€ 477 544)	(€ 487 094)
Upravljanje/financije		(€ 860 000)	(€ 877 200)	(€ 894 744)	(€ 912 639)	(€ 930 892)
Čišćenje		(€ 300 000)	(€ 306 000)	(€ 312 120)	(€ 318 362)	(€ 324 730)
	Ukupno	(€ 3 360 000)	(€ 3 427 200)	(€ 3 495 744)	(€ 3 565 659)	(€ 3 636 972)
Dobitak/(Gubitak)		€ 240 480	€ 2 081 534	€ 3 059 650	€ 3 598 450	€ 4 157 579
Kumulativno		€ 240 480	€ 2 322 014	€ 5 381 664	€ 8 980 115	€ 13 137 693

Naša predviđanja su da bi stud. kompleks bio komercijalno isplativ (ovisno o troškovima kapitalnih izdataka), te da bi mogao generirati značajan prihod, čak i uz relativno slabu popunjenost kapaciteta u prvih nekoliko godina.

Očekujemo da će se gore naveden veliki iznos dobitka umanjiti za troškove kapitalnih izdataka, što će, iako nije ovdje prikazano (procjene kapitalnih izdataka nisu bile pokrivene ovom Studijom), prouzročiti značajne godišnje izdatke.

Također, treba istaknuti da ovdje nije uzet u obzir mogući učinak pandemije izazvane virusom Covid-19 na ovaj poslovni slučaj. No, pretpostavljamo da će, u slučaju razvijanja objekta u Hrvatskoj, do trenutka puštanja u pogon, učinci Covida-19 već biti znatno umanjeni te neće utjecati na ovaj poslovni slučaj.

1.3. Napomena o pandemiji uzrokovanoj virusom Covid-19

U trenutku pisanja, učinci virusa Covid-19 diljem svijeta uzrokuju značajne i dosad nezabilježene poteškoće, što ometa filmsku i televizijsku produkciju i utječe na tržište i kompanije svih veličina. U zemljama diljem svijeta velika većina projekata obustavljena je uslijed virusa i povezanih restrikcija putovanja i drugih ograničenja. Razvidno je da će kratkoročno to utjecati i na vlasnike i voditelje studijskih objekata.

Usprkos tome, naše istraživanje pokazalo je da postoji značajan broj projekata koji čekaju na realizaciju i pokrenut će produkciju čim se restrikcije uklone. Ti se projekti dijele u tri skupine:

1. Produkcije koje su zaustavljene tijekom rada i koje vrlo brzo mogu nastaviti s radom.
2. Produkcije koje su u naprednim stadijima preprodukcije, a nastavile su s procesom razvoja, te također vrlo brzo mogu započeti sa snimanjem.
3. Projekti u ranim fazama preprodukcije čiji razvoj bi se ubrzao u trenutku kad tržišta najave ponovno otvaranje.

Iako je teško procijeniti dalekosežnost učinaka virusa Covid-19, smatramo da će dugoročni učinci na produkcijska ulaganja, razvoj projekata i cjelokupni razvoj sektora biti ograničeni. Kad se tržište ponovno otvori, doći će do naglog pokretanja produkcija koje čekaju nastavak ili početak rada pa će pitanje kapaciteta u konačnici ostati isto.

Iako je proizvodni sektor trenutno suočen s restrikcijama, vjerujemo da će u budućnosti potražnja za produkcijskim objektima kao što su specijalizirani studiji ostati velika, posebice nakon što se svjetska produkcijska aktivnost vrati na razinu prije pandemije. Neke od zemalja (poput Novog Zelanda) već su otvorile svoje granice ili su najavile planove za nastavak produkcije.

SPI smatra da će, dok god veliki producenti podupiru ulaganja, produkcija nastaviti uzlaznu putanju čim se tržište ponovno aktivira. Taj se stav temelji na činjenici da će potražnja potrošača za filmskim i televizijskim sadržajima, koji su okosnica ovakvog ulaganja, izgledno biti postojana. To je posebno došlo do izražaja u značajnom porastu broja pretplata diljem svijeta na servise za *streaming* tijekom izolacije.

Druga ograničenja uglavnom se odnose na dostupnost infrastrukture kao što su studiji, ekipe i filmski radnici i djelatnici, na svjetskoj razini.

Vlade nekoliko država pokazale su svoju predanost u ulaganju u sektor proizvodnje, te razmatraju povećanje iznosa poticaja kako bi na taj način amortizirale povećane troškove produkcije nastale uvođenjem mjera za suzbijanje koronavirusa.

1.3.1. Reakcija Republike Hrvatske

U trenutku pisanja, hrvatska vlada vrlo je brzo reagirala na situaciju uvođenjem niza mjera.

HAVC je objavio preporučene smjernice prilikom snimanja, sastavljene u suradnji sa strukovnim udruženjima, na temelju općih smjernica koje periodički izdaje Hrvatski zavod za javno zdravstvo. Kako bi se potaknula produkcija, također se uvode dodatne mjere potpore za savladavanje troškova snimanja uzrokovanih Covid-om.

Osim toga, u skladu sa situacijom, HAVC je prilagodio svoje smjernice, primjerice, produljivši rokove za javne pozive i rokove za ispunjenje obveza korisnika potpora. Korisnici javnih poziva za promicanje komplementarnih aktivnosti također imaju priliku prijaviti izmjene svojih programa.

Također su uvedene državne mjere za potporu filmskim djelatnicima. Ukupno je doneseno 66 mjera, u ukupnoj procijenjenoj vrijednosti od 3,9 milijarde eura. Filmskim djelatnicima prilike će olakšati i beskamatna odgoda plaćanja poreza, poslodavci će se moći prijaviti za pomoć iz državnog fonda vrijednog 5 milijardi kuna namijenjenog pokrivanju troškova isplate plaća zaposlenicima.

Ministarstvo kulture uspostavilo je krizni fond za likvidnost kulturnog sektora kao potporu nezavisnim umjetnicima, samozaposlenima i drugim fizičkim i pravnim osobama. Fond pokriva područja djelovanja u nadležnosti Ministarstva kulture, Hrvatskog audiovizualnog centra i zaklade Kultura nova.

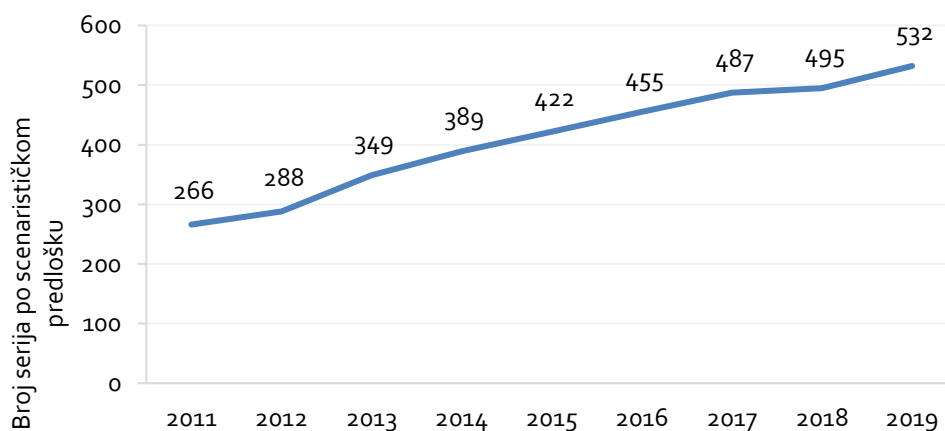
2. SVJETSKI PRODUKCIJSKI EKOSUSTAV

Posljednjih godina došlo je do iznimno velikog porasta količine filmskog i TV sadržaja koji se proizvodi diljem svijeta, i dok je pandemija izazvana koronavirusom smanjila tu aktivnost (a njezin će učinak još neko vrijeme ostati prisutan), očekujemo da će velika potražnja za sadržajem zajamčiti vraćanje produkcije na razinu prije pandemije, pa čak i povećanje u budućnosti.

2.1. Svjetsko produkcijsko tržište

Prije pandemije izazvane koronavirusom, bilježio se nezapamćeni rast na svjetskom tržištu filmske i televizijske produkcije. Taj je trend bio posebno izražen u slučaju dramskih televizijskih serija, pri čemu se broj serija dostupnih u SAD-u udvostručio u periodu od 2011. do 2019., skočivši s 266 naslova na 532.¹

Figura 1: Procijenjeni broj originalnih serija po scenarijskom predlošku, 2011.-19.

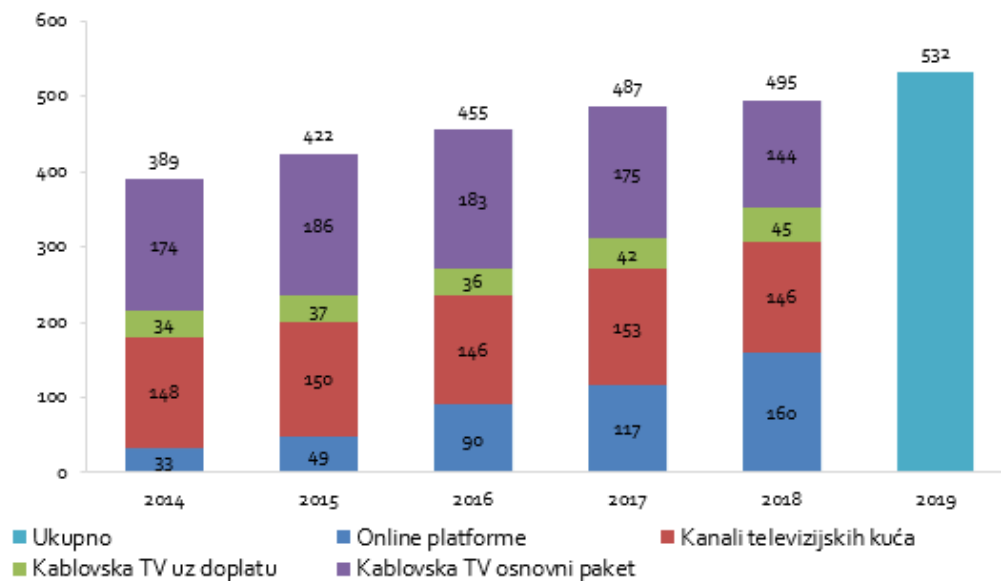
Izvor: Istraživanje televizijske kuće FX Networks. Ne uključuje arhivske naslove, dnevne dramske serije, specijale od jedne epizode, serije koje nisu na engleskom jeziku ili su sinkronizirane na engleski, dječje programe i kratke formate (<15 min).

Kao što je vidljivo iz niže navedene slike, taj je rast posebice uočljiv u kontekstu online platformi, na kojima se broj serija povećao 385% u periodu od 2014. do 2018. Samo Netflix je u 2019. godini u opticaj pustio 371 novi originalni film i seriju, što predstavlja povećanje od 55% u odnosu na 2018. godinu.²

¹ Peak TV Update: Scripted Originals Top 500 in 2019, FX Says (*Izveštaj o vrhuncu TV industrije: više od 500 originalnih serija po scenarijskom predlošku, tvrdi FX*), *Hollywood Reporter*, objavljeno 9. siječnja 2020.

² Netflix Released More Originals in 2019 Than the Entire TV Industry Did in 2005 (*Netflix je 2019. izdao više originalnih sadržaja od čitave TV industrije 2005. godine*), *Variety*, objavljeno 17. prosinca 2019.

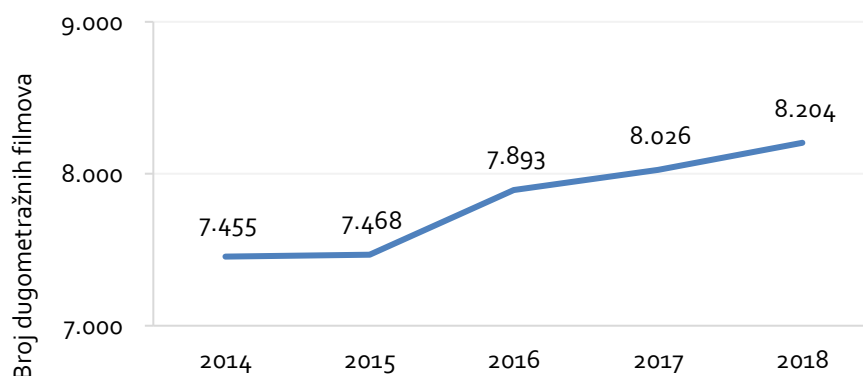
Figura 2: Broj originalnih serija po scenarijskom predlošku prema distribuciji, 2014.-19.

Izvor: Istraživanje televizijske kuće FX Networks. Napomena: izvješće kuće FX Networks iz 2019. nije uključivalo pregled po formatima distribucije.

Dok se na području dugometražnog filma tijekom istog razdoblja bilježi manje izražen rast, ukupna se proizvodnja na svjetskoj razini i dalje povećava. Kao što se vidi iz niže navedene slike, broj dugometražnih filmova proizvedenih diljem svijeta povećao se za 10% u razdoblju od 2014. do 2018. Najznačajniji rast volumena proizvodnje zabilježen je u zemljama Istočne Azije – posebice u Kini i Južnoj Koreji. U Kini je uzrok tome nastojanje da se poveća njezina meka moć. Cilj kineske vlade je značajniji razvoj audiovizualne industrije, kako bi do 2035. godine postala konkurentna s SAD-om, stoga će nastojati proizvesti 100 dugometražnih filmova godišnje, s ciljanom zaradom po filmu u iznosu od 15 milijuna USD godišnje u kino distribuciji.³

Figura 3: Procijenjena ukupna svjetska proizvodnja dugometražnih filmova, 2014.-18.

Izvor: Europski audiovizualni opservatorij

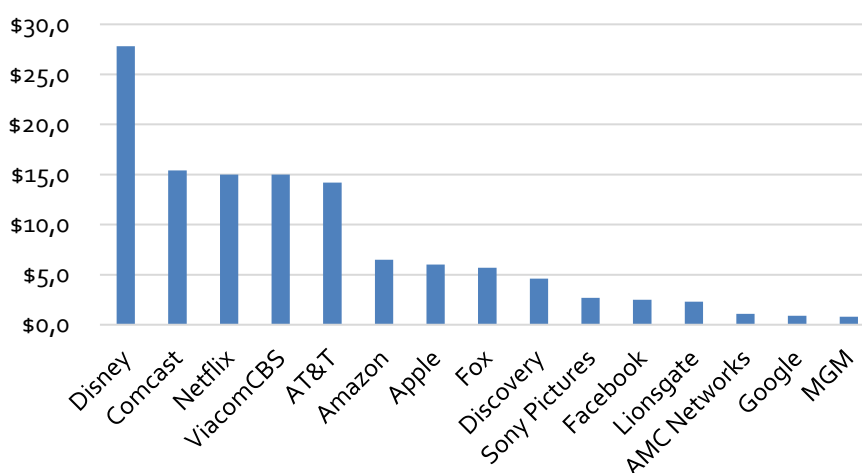
³ China aims to become 'strong film power' like US by 2035, calls for more patriotic films (*Kina do 2035. želi postati 'jaka filmska sila' poput SAD-a, traži snimanje više domoljubnih filmova*), *Variety*, objavljeno 3. ožujka 2019.

Svjetska potrošnja na ne-sportski sadržaj je u 2018. godini dosegla 123 milijarde USD. To je porast od 46% u odnosu na 2008. godinu, dok Ampere predviđa dodatni porast od 26% tijekom idućih pet godina.⁴

Variety je predvidio da će u 2019. godini potrošnja kompanija koje se bave proizvodnom zabavnih sadržaja biti 121 milijardu USD na originalni sadržaj, uključujući sportske sadržaje. Kao što se vidi iz niže navedenog prikaza, 72,5% te potrošnje, koja iznosi otprilike 87,4 milijarde USD, otpada na pet kompanija – Netflix, Comcast, AT&T, Viacom CBS i Disney.⁵

Do povećane potrošnje dolazi uslijed porasta broja komercijalno jakih i uspješnih televizijskih produkcija (*tentpole television*), dok je pritom trošak proizvodnje visokokvalitetnog televizijskog sadržaja znatno porastao. U listopadu 2019. godine, Netflix je procijenio da je trošak proizvodnje konkurentne serije porastao za 30% u odnosu na 2018.⁶ Dok se trošak proizvodnje u 2016./17. godini kretao u rasponu od 5 do 7 milijuna USD za visokokvalitetne dramske serije namijenjene prikazivanju na kablovskoj televiziji i *streaming* servisima, te od 1,5 do 3 milijuna USD za dramske serije prikazane na kanalima televizijskih mreža, troškovi proizvodnje visokokvalitetnih dramskih serija su u 2018.-19. znatno premašili taj iznos. Objavljeno je da je zadnja sezona od šest epizoda serijala *Igre prijestolja* koštala 15 milijuna USD po epizodi, a sličan trošak po epizodi objavljen je i za seriju *See* koja se prikazuje na Apple TV+.⁷

Figura 4: Potrošnja na proizvodnju originalnog sadržaja u SAD-u u 2019. godini (u milijardama USD)

Izvor: Variety

Porast proizvodnje u skladu je s porastom potrošačkog trošenja na zabavne sadržaje u kinu i kod kuće. U 2019. godini, svjetska potrošačka potrošnja na kino, te zabavne sadržaje u fizičkom i digitalnom formatu dosegla je 101 milijardu USD. To predstavlja povećanje od 34% u odnosu na 2015., čime je ta potrošnja po prvi puta prešla prag od 100 milijardi USD.⁸

⁴ Ten drama trends to watch (*Deset nadolazećih trendova u svijetu dramskog sadržaja*). Predstavljanje Ampereove analize na Filmskom festivalu u Göteborgu u siječnju 2020.

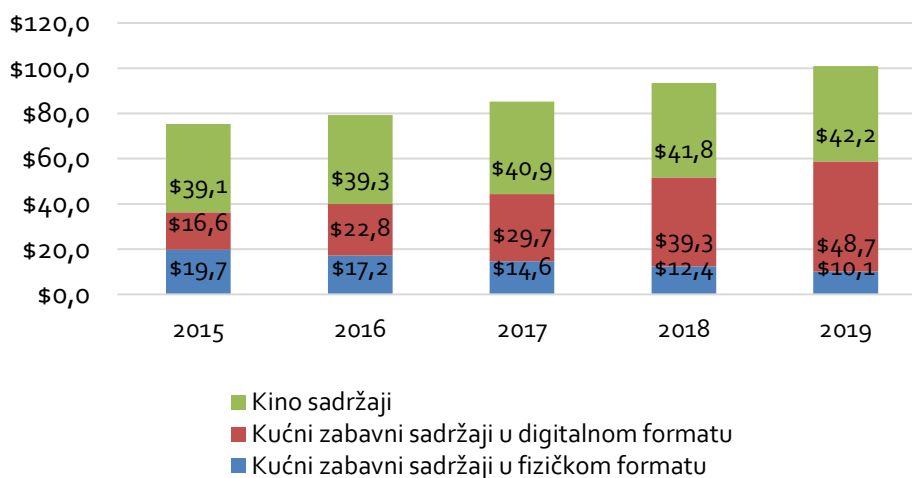
⁵ Entertainment Companies Spend us\$121 Billion on Original Content in 2019 (*Proizvođači zabavnog sadržaja potrošili 121 milijardu USD u 2019. godini*). Variety, objavljeno 6. siječnja 2020.

⁶ The lavish budgets of Disney and Apple's upcoming original TV shows make 'Game of Thrones' look frugal (*U usporedbi s raskošnim budžetima novoočekivanih Disneyjevih i Appleovih originalnih TV serija, budžet Igre prijestolja doima se skromnim*), Business Insider, objavljeno 23. listopada 2019.

⁷ Apple TV Plus' See reportedly costs almost us\$15 million per episode (*Trošak proizvodnje serije See kanala Apple TV Plus navodno je iznosio gotovo 15 milijuna po epizodi*), The Verge, objavljeno 12. srpnja 2019.

⁸ 2019 Theme Report (Analiza tržišta kino, kućnog i mobilnog zabavnog sadržaja za 2019.), Motion Pictures Association (MPA), ožujak 2020.

Figura 5: Svjetska potrošačka potrošnja na kino i kućne zabavne sadržaje (izražena u milijardama USD)

Izvor: Izvještaj THEME za 2019. godinu (Analiza tržišta kino, kućnog i mobilnog zabavnog sadržaja), Motion Pictures Association

Digitalni zabavni sadržaji bilježe ubrzani rast, a kontinuirani rast ostvaruju i kinoprikazivački sadržaji. U 2019. godini, kino potrošnja dosegla je 42,4 milijarde USD, što je porast od 3% u odnosu na 2018. Prihod od kinoprikazivačke djelatnosti koji obuhvaća sve regije izuzev SAD-a i Kanade, dosegao je 31,3 milijarde USD, što predstavlja 73% od ukupnog prihoda u 2019. godini.

Iako je pandemija izazvana koronavirusom omela rast potrošnje na kino blagajnama, također je dovela i do eksplozije potražnje za servisima za *streaming*, potvrđujući time da je interes potrošača za dramskim i ne-dramskim sadržajima i dalje velik.

2.2. Povećanje proizvodnje sadržaja za *streaming* i internetskih sadržaja

Povećanje produkcije prvenstveno je potaknuto potražnjom potrošača, te razvojem i rastom potrošačkog pristupa internetu. Dok sve veći broj potrošača diljem svijeta ostvaruje pristup pouzdanom i visokokvalitetnom internetu, platforme s niskim tarifama, kao što su Netflix, Amazon Prime i Disney+ nude pristup sve većoj paleti novog, originalnog i postojećeg konzumentskog sadržaja.

2.2.1. Porast globalnog broja pretplatnika

Ključni katalizator porasta bio je ulazak na tržište i proširenje OTT (*over-the-top*) servisa za direktni *streaming* putem interneta. Procjenjuje se da je u svijetu trenutno 700 milijuna pretplatnika, ne uključujući Kinu. Netflix i Amazon Prime Video su trenutno dva vodeća igrača na tržištu. Netflix je do kraja prvog kvartala 2020. godine ostvario brojku od 182,8 milijuna pretplatnika diljem svijeta. Istovremeno, Amazon Prime Video je u zadnjem kvartalu 2018. godine imao oko 75 milijuna pretplatnika, a predviđa se da će do 2023. godine doseći brojku od 120 milijuna pretplatnika.^{9,10}

No, ova dva servisa nailaze na konkurenciju u vidu novih servisa za *streaming* poput onih koje su pokrenuli Apple, Disney, WarnerMedia i NBC Universal. Disney+ prijavio je 10 milijuna

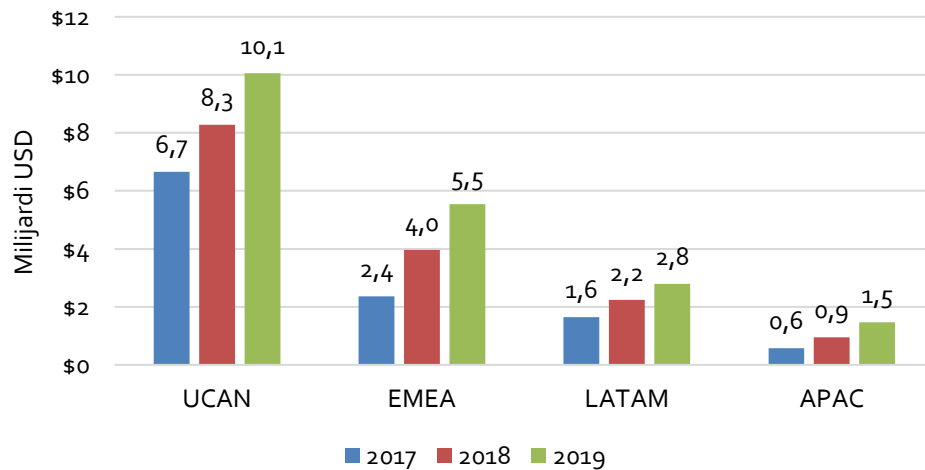
⁹ Netflixova telekonferencija o prihodu za drugi kvartal 2019. godine.

¹⁰ Exclusive: Amazon's internal numbers on Prime Video, revealed (*Ekskluzivno: Amazon otkrio interne brojke za Prime Video*). Reuters, objavljeno 15. ožujka 2018.

registracija pretplatnika na svoju mobilnu aplikaciju u prvih 24 sata od lansiranja u studenom 2019. u SAD-u, Kanadi i Nizozemskoj, a 28,6 milijuna pretplatnika u veljači 2020.¹¹ Ta se brojka dodatno povećala otkako je Disney+ 2020. godine ušao na nove teritorije, pa je tako do kraja prvog tromjesečja 2020. zabilježeno 54,5 milijuna pretplatnika.

U kontekstu *streaminga*, Netflixov prihod od međunarodnih pretplatnika pretekao je prihod od domaćih (SAD) pretplata još 2018. godine. Budući da se okrenuo prema međunarodnim pretplatnicima, Netflix je svoje izvještaje počeo podnositi iz četiri regije: UCAN (SAD/Kanada), EMEA (Europa, Bliski istok i Afrika), LATAM (Latinska Amerika) i APAC (Azija i Pacifik). Kako je vidljivo iz niže navedenog prikaza, dok je prihod od *streaminga* u porastu u svim regijama, rast je posebno izražen u regijama EMEA i APAC. U periodu od 2017. do 2019. godine, u regiji EMEA zabilježen je porast od 124%, dok je u APAC-u porast bio 150%. To je poduprto i brzorastućom bazom Netflixovih pretplatnika u obje regije. U 2019. godini, u regiji EMEA zabilježeno je 14,2 milijuna novih pretplatnika, što je porast od 38% u odnosu na 2018. Tijekom istog razdoblja, u regiji APAC broj pretplatnika dosegao je 16 milijuna, odnosno 51% više korisnika nego u 2018. godini.¹²

Figura 6: Prikaz Netflixova prihoda od streaminga po regijama

Izvor: Netflix

2.2.2. Međunarodno financirani lokalno proizvedeni sadržaji

Nastojanja servisa za *streaming* da se istaknu među konkurencijom dovela su do povećane potrošnje na originalni sadržaj. Predviđa se da će u 2020. godini Disney uložiti 1 milijardu USD na razvoj novog sadržaja za Disney+. Netflix je također povećao svoju potrošnju na sadržaj za 3 milijarde USD u 2019., a predviđalo se da će u 2020. potrošiti 17 milijardi USD na sadržaj, od čega originalni sadržaj predstavlja veliki udio.¹³

Osim povećanja potrošnje na proizvodnju originalnog sadržaja, neke od ovih platformi za *streaming* okrenule su se financiranju lokalno proizvedenog sadržaja kako bi privukle međunarodne pretplatnike. Te 'hibridne' produkcije koriste lokalne kreativce, ali po budžetu i vrijednosti produkciji bliže su američkim produkcijama.

¹¹ Disney+ already has 28.6M subscribers (*Disney+ već ima 28,6 milijuna pretplatnika*), *TechCrunch*, objavljeno 4. veljače 2020.

¹² Netflixov izvještaj dioničarima za kraj godine, *Netflix*, objavljen 21. siječnja 2020.

¹³ Netflix to spend \$17bn on content in 2020: analyst (Analitičar smatra da će Netflix u 2020. potrošiti 17 milijardi USD na sadržaj), *Screen Daily*, objavljeno 16. siječnja 2020.

Netflix bilježi uspjeh s ovom strategijom, ističući kako su lokalno producirani originali bili među najpopularnijim naslovima u 2019. godini. Takvi su bili: *Svete igre 2* u Indiji; *The Naked Director* u Japanu; *Živi pijesak* u Švedskoj; *Kraljevstvo* u Južnoj Koreji; *Kuća od papira* So3 u Španjolskoj; *Undercover* u Nizozemskoj; *The Stranded* na Tajlandu i *Home for Christmas* u Norveškoj.

Lokalne produkcije pokazale su se popularnima i u drugim zemljama. Treća sezona španjolske serije *Kuća od papira* (*La Casa de Papel*) našla se na vrhu najgledanijih sadržaja na Netflixu u Španjolskoj, Italiji, Brazilu, Izraelu, Francuskoj i Belgiji. To ukazuje da tržišta poput Hrvatske imaju priliku za proizvodnju lokalnog sadržaja za gledatelje i dopiranje do međunarodne publike putem platformi za *streaming* poput Netflix.

2.3. Međunarodno tržište prijenosnih produkcija (*portable productions*)

SPI procjenjuje da je ukupni budžet za sadržaj svih vodećih američkih produkcijskih kompanija u 2019. iznosio 91 milijardu USD (uključujući troškove licenciranja, no ne računajući potrošnju na sportske sadržaje). Dok se budžet za sadržaj kojim su raspolagale velike produkcijske kompanije ranije većinom trošio u Kaliforniji, nedostatak lokalnih kapaciteta i privlačnost drugih teritorija (poput Hrvatske) znači da će dobar dio produkcijske aktivnosti biti prenosiv, to jest, sniman izvan zemlje porijekla.

To predstavlja značajnu priliku za zemlje diljem svijeta za privlačenje investicija ugošćujući strane produkcije. Vlade, uključujući i vladu RH, su na to odgovorile nudeći nekoliko inicijativa kako bi privukle taj kapital, uključujući poticaje, studijske objekte, programe vezane uz radnu snagu, te odgovarajući na potrebe producenata putem regionalnih filmskih ureda i komisija.

Najveći svjetski investitori u sadržaj uključeni su u prevelik broj projekata da bi se mogli baviti svim fazama produkcije unutar svoje kuće. Stoga su najtraženije lokalne produkcijske kompanije – tvrtke koje pružaju usluge produkcije i lokalne komisije – te koje mogu isporučiti konačni proizvod koji zadovoljava visoke standarde uz minimalni nadzor.

2.4. Odlučivanje o lokaciji produkcije

U nastavku slijedi SPI-jeva analiza faktora koje međunarodne prijenosne produkcije uzimaju u obzir prilikom odabira lokacije za produkciju. Ona ukazuje na to da različiti čimbenici utječu na odabir lokacije za produkciju filma, kao i da dostupnost i kvaliteta infrastrukture, posebice studija i radne snage, postaju odlučujući faktori, uz bok kreativnim, logističkim i financijskim čimbenicima.

Nedostatak studijskih kapaciteta na svjetskoj razini doveo je do toga da neki od vodećih holivudskih producenata pokušavaju rezervirati studijski prostor znatno prije početka pretprodukcije određenog dijela sadržaja, strahujući da u zemljama koje razmatraju kao moguće lokacije za snimanje ključni studijski prostori neće biti dostupni.

Glavni čimbenici prilikom donošenja odluke:

1. Specifikacije kreativnih rješenja
2. Inicijalni troškovi predviđeni budžetom
3. Učinak poticaja na smanjenje troškova
4. Dostupnost specijaliziranih prostora za snimanje (npr. studija)
5. Dostupnost i iskustvo članova filmske ekipe i radne snage
6. Raznolikost i dostupnost vanjskih lokacija (po potrebi)
7. Sigurnost i zaštita¹⁴
8. Dojam lakoće snimanja i potpore od strane lokalnih agencija
9. Komunikacijska i transportna infrastruktura

¹⁴ Posebice u kontekstu prilika nakon pandemije

10. Ponuda popratnih sadržaja za kvalitetu života i postojanje ključnih talenata i kreativaca.

Prioriteti tih kriterija mijenjaju se tijekom vremena. Primjerice, trenutno je zdravstvena sigurnost u kontekstu virusa COVID-19 vjerojatno glavni čimbenik prilikom odabira, dok su u ranijem periodu drugi faktori možda bili važniji. No, zahvaljujući nedostatku studijskih kapaciteta ali i radne snage na svjetskoj razini, ovi će faktori ostati važni i u nadolazećim godinama.

3. HRVATSKO TRŽIŠTE FILMSKE I TV PRODUKCIJE

Ovo poglavlje donosi pregled dvaju sektora u sklopu hrvatskog tržišta filmske i televizijske produkcije koji bi mogli biti korisnici studijskog objekta – sektora produkcijskih usluga i sektora domaćeg dugometražnog igranog filma, a iznosi i detaljnu analizu učinaka državne financijske potpore koja se dodjeljuje tim sektorima u Hrvatskoj.

Kako bi se dobila predodžba o veličini sektora, nedavnom studijom koju je proveo Institut za javne financije RH (po pokrenutom postupku javne nabave bagatelne vrijednosti od strane HAVC-a) utvrđeno je da postoji 514 registriranih poslovnih subjekata za obavljanje audiovizualnih aktivnosti, uključujući distribuciju i prikazivanje. Od toga 433 subjekta posluju u produkcijskom sektoru, a 14 u sektoru postprodukcije.

3.1. Usluge produkcije

Od uvođenja aktualnih mjera poticaja 2012. godine, prisutan je konstantan priljev stranih filmskih i televizijskih produkcija koje su snimanje vršile diljem Hrvatske, uključujući produkcije *Igre prijestolja*, *Mamma Mia! Here We Go Again* i *Star Wars: Posljednji Jedi*.

Glavni čimbenici u odabiru Hrvatske kao lokacije za međunarodne produkcije su (1) lokacije u zemlji i (2) niski troškovi.

1. U kontekstu **lokacija**, strani producenti odabiru Hrvatsku zbog njezinih krajolika, obale i otoka, kao i zbog gradova bogatih poviješću.

Mnoge od ovih lokacija mogu poslužiti za dočaravanje drugih mjesta, primjerice, krajolici u Hrvatskoj mogu predstavljati niz lokacija na obali (Španjolsku, Italiju, Grčku), dok Zagreb može poslužiti kao dvojnik drugih gradova austrougarskog nasljeđa, poput Beča i drugih.

2. U smislu **troškova**, Hrvatska je zemlja s relativno niskim troškovima snimanja, pa je time konkurentna nizu drugih zemalja Južne i Istočne Europe koje su iz istog razloga popularne među stranim producentima.

Budući da raspolaže programom poticaja, Hrvatska stranim produkcijama nudi vrlo konkurentne produkcijske uvjete po pitanju troškova.

Provodeći konzultacije za ovaj projekt, vodeći međunarodni producenti izrazili su interes za razvojem novog studijskog kompleksa u Hrvatskoj.

Na industriju produkcijskih usluga posebno je povoljno utjecalo uvođenje Programa poticanja ulaganja u proizvodnju audiovizualnih djela 2012. godine. Ti poticaji, detaljno opisani u odjeljku 3.4, omogućili su Hrvatskoj konkurentnost s europskim i drugim zemljama u svijetu u privlačenju veliki inozemnih produkcija, što proizvodi pozitivne učinke na kulturu, gospodarstvo i turizam.

U studenom 2019. godine, državni tajnik Ministarstva kulture Krešimir Partl izjavio je da je od 2012. Hrvatska registrirala 1 milijardu HRK prihoda od međunarodne produkcije, dobrim dijelom zahvaljujući mjerama poticaja za produkciju.¹⁵ Također je napomenuo da međunarodna produkcija uvelike doprinosi razvoju lokalnih zajednica i hrvatskog turizma.

1. ¹⁵ 'Hrvatska je od stranih produkcija dosad zaradila milijardu kuna', *Poslovní*, objavljeno 30. prosinca 2019.

3.2. Domaći dugometražni film

U Hrvatskoj je sektor domaćeg dugometražnog filma u usponu i ostvaruje solidnu potporu, a hrvatske su kompanije posljednjih godina sudjelovale i u većem broju koprodukcijskih projekata s drugim europskim kompanijama. HAVC pruža potporu proizvodnji novih filmova u fazama razvoja, produkcije, distribucije, prikazivanja, te u marketingu i promociji. Za to raspolaže budžetom za potporu nacionalnoj filmskoj industriji (uključujući sredstva za koprodukcije) koji je u 2019. iznosio 9,4 milijuna EUR.

U 2019. godini, proizvedeno je 12 domaćih dugometražnih filmova i koprodukcija s većinskim hrvatskim udjelom (što ne uključuje dokumentarni film), od čega je devet nastalo uz potporu Hrvatskog audiovizualnog centra. Osim toga, potporu je dobilo i deset manjinskih koprodukcija. Te su produkcije uglavnom vrlo male u usporedbi s produkcijama kojima je za izradu potreban studio. No, jedan od HAVC-ovih ključnih ciljeva je učiniti studijski objekt dostupnim domaćim projektima ako pokažu interes za korištenjem studija i drugih funkcija objekta.

3.3. Javna televizija

Hrvatska javna televizija – Hrvatska radiotelevizija (HRT) proizvodi širok raspon televizijskih sadržaja, uključujući talk showove, dramske serije, informativni program i sapunice. Osim sadržaja koje emitira HRT, prisutno je i nekoliko kanala privatnih televizijskih kuća koje su podružnice velikih europskih medijskih konglomerata: Nova TV je dio United Groupe, a RTL je dio grupe RTL.

Sektor nezavisne televizijske produkcije u Hrvatskoj je u porastu, a sve se više okreće visokokvalitetnoj televizijskoj produkciji koja bi potencijalno mogla biti korisnik studija. Konkretno, valja spomenuti nedavni sporazum kojim je njemačka produkcijska kompanija za proizvodnju visokokvalitetnog televizijskog sadržaja Beta Film preuzela udio u Drugom planu, jednoj od vodećih hrvatskih produkcijskih kompanija za proizvodnju televizijskog sadržaja koja je ranije proizvodila sadržaj za HBO Europe.

Unatoč postojanju relativno jakog sektora televizijske produkcije u Hrvatskoj, vjerujemo da većina produkcija ne raspolaže budžetima koji će imati veliku potrebu za vrhunskim studijima. Ipak, ekskluzivne kreativne TV produkcije, čiji će se broj povećati zahvaljujući sporazumu između Beta Filma i Drugog plana, bit će potencijalni klijenti studijskog kompleksa u slučaju da se izgradi. Nacionalne i komercijalne TV kompanije bi također mogle biti kandidati za partnerstvo u kontekstu novog stud. kompleksa, no takve mogućnosti zasad nismo detaljno razmatrali.

3.4. Hrvatski program poticaja za produkciju

Program poticanja ulaganja u proizvodnju audiovizualnih djela uveden je 2012. godine, a zadnje veće izmjene uvedene su 2018. godine kad je iznos poticaja povećan s 20 na 25%. Također je uvedeno dodatnih 5% za produkcije koje odluče snimati na područjima ispodprosječne razvijenosti – što je prva regionalna mjera poticaja u Europi.

U 2019. uvedene su dodatne izmjene kako bi se povećala konkurentnost inicijative. Maksimalni iznos po projektu povećan je s 4 na 5 milijuna HRK, a također je omogućeno da se prijave za program mogu podnijeti do 8 dana prije početka glavnog dijela snimanja (ili početka animacije) u Hrvatskoj, dok je prije taj rok bio 30 dana.

Budžet programa poticaja za produkciju za 2020. iznosi 60 milijuna HRK, koliko je ukupno dodijeljeno za 2019. godinu. To predstavlja povećanje u odnosu na ranije godišnje budžete (30 milijuna HRK u 2018.) i ukazuje da je vlada RH svjesna važnosti ovog programa.

Istraživanje koje je za HAVC proveo Institut za javne financije iznijelo je procjenu da je svaka kuna poticaja dodijeljena putem programa *Filming in Croatia* u periodu od 2012. do 2018. generirala gospodarski učinak u Hrvatskoj u iznosu od najmanje 11,6 HRK, a najmanje 6,6 HRK uplaćeno je u državni i lokalne proračune putem poreza i doprinosa.

Nastavak mjera poticaja za produkciju bit će ključan faktor uspjeha, pa tako i isplativosti novog studijskog objekta u Hrvatskoj.

3.5. Pružanje radne snage

Hrvatska ima rastući broj radnika koji djeluju u području filma i televizije a raspolažu iskustvom rada na nizu projekata srednje veličine za međunarodne producente. U istraživanju koje je za HAVC proveo Institut za javne financije navodi se da su 2017. godine hrvatske kompanije koje se bave aktivnostima filmske, televizijske i video proizvodnje i distribucije zaposlile 1 493 radnika (što uključuje mnoge stalno zaposlene koji ne sudjeluju u produkcijskom sektoru, ali ne obuhvaća brojne *freelancere* angažirane na pojedinačnim domaćim i stranim produkcijama). Većina filmskih radnika smještena je u Zagrebu i okolici.

U idealnim uvjetima, uspostavljanje filmskog i TV studija u Hrvatskoj potaknulo bi proizvodnju u tolikoj mjeri da bi bilo potrebno ubrzano povećati obujam radne snage i dodatno školovati one koji već rade u sektoru. Na hrvatskom tržištu rada već postoji nestašica radnika u području školovanih zanata, od snimatelja do stolara. Da bi Hrvatska u budućnosti osigurala dovoljan broj radnika, neophodna je dugoročna strategija razvoja radne snage. To bi se pitanje jednim dijelom moglo riješiti osnivanjem edukacijskog centra na lokaciji, koji bi pružao praktičnu edukaciju iz različitih područja za novoangažirane članove ekipe.

Stud. kompleks također nudi mogućnost stvaranja multidisciplinarnog kreativnog klastera koji bi okupljao stručnjake, između ostalog, iz područja digitalne obrade, postprodukcije i vizualnih efekta, gaminga i ilustracije.

Mnoge konzultirane strane navode problem odljeva mozgova školovanih mladih ljudi u druge dijelove Europe. Jedan od ciljeva uspostave stud. kompleksa trebao bi biti pružanje mladim ljudima mogućnosti stjecanja dobro plaćenog i zanimljivog zaposlenja.

4. TRENUTNO DOSTUPNI STUDIJSKI KAPACITETI U HRVATSKOJ

Hrvatska ne raspolaže namjenski izgrađenim stud. kompleksom u skladu s međunarodnim standardima, no u sklopu našeg angažmana ocijenili smo i uvaženi studio Jadran filma i upotrebu privremenih ('pop-up') prostora za snimanje.

Nepostojanje modernog studijskog objekta u Hrvatskoj otežava privlačenje stranih produkcija na duži vremenski period, pa se Hrvatska najčešće koristi za potrebe ciljanog snimanja na određenoj lokaciji, što generira određenu vrijednost, no ne donosi tolika ulaganja, prijenos vještina i druge dobrobiti kao što bi to činili dugoročni, kompleksniji projekti.

4.1. Jadran film

Jadran film je jedini studio u Hrvatskoj, no unatoč tome što zauzima središnje mjesto u povijesti filmske produkcije u Hrvatskoj, ne smatra ga se u potpunosti prikladnim za tu svrhu. U novije vrijeme koristili su ga hrvatski producenti, no nema naznaka da postoje planovi za obnovu i modernizaciju te lokacije.

Osim toga, iako bi se postojeći objekt mogao poboljšati, on više ne raspolaže nekadašnjim vanjskim prostorom za snimanje (backlotom) ni okolnim prostorom.

Unatoč neupitnom nasljeđu, uslijed trenutnog uređenja, relativno lošeg stanja u kojem se nalazi objekt i složene situacije s obzirom na budućnost korištenja objekta, zaključujemo da Jadran film nije prikladna opcija u ovom slučaju, iako bi svejedno mogao poslužiti kao dodatni prostor za projekte s nižim budžetom.

4.2. Pop-up lokacije

Privremene i provizorne pop-up lokacije za snimanje u Hrvatskoj ne koriste se toliko često kao na tržištima poput Ujedinjenog Kraljevstva, no velika potražnja za lokacijama za snimanje u zatvorenom prostoru ponukala je neke produkcije (dio domaćih i međunarodnih produkcija) na korištenje skladišta i drugih objekata za potrebe snimanja.

Iako je te prostore možda moguće upotrebljavati za potrebe međunarodnih produkcija, razlike između skladišta i potpuno opremljenog studija su značajne, a SPI-jevi tim nije pronašao nijednu lokaciju koju bi bilo isplativo konvertirati u potpuno opremljen studijski objekt.

5. KONKURENCIJA STUDIJSKOM KOMPLEKSU U REGIJI

5.1. Vrste konkurencije

U slučaju da dođe do razvoja studijskog objekta u Hrvatskoj, naša analiza pokazuje da će se Hrvatska za udio u produkciji morati natjecati s nekoliko obližnjih zemalja. Te se zemlje okvirno mogu podijeliti u one sa sličnim lokacijama i one koje imaju bolje razvijenu infrastrukturu.

5.1.1. Konkurencija u vidu sličnih lokacija

S jedne strane, zemlje poput Grčke i Italije i dalje će predstavljati konkurenciju popularnim hrvatskim lokacijama na obali. Iako je prvi film *Mamma Mia* smješten i sniman u Grčkoj, Hrvatska je odabrana kao lokacija za produkciju nastavka – možda uslijed kašnjenja s uvođenjem programa poticaja za produkciju u Grčkoj. Lokacije u Hrvatskoj nedavno su poslužile za dočaravanje lokacija u Italiji, kao u slučaju filma *The Hitman's Wife's Bodyguard*, te španjolskog otoka Ibize, za potrebe Netflixova filma *Ibiza*.

5.1.2. Konkurencija u vidu jače infrastrukture

S druge strane, zemlje s razvijenijom infrastrukturom kao što su Bugarska, Češka, Mađarska, Rumunjska i Srbija predstavljat će konkurenciju mogućim razvojnim objektima u Hrvatskoj u vidu infrastrukture. Te zemlje nemaju mediteranske priobalne lokacije za snimanje, koje su jedna od najvećih kompetitivnih prednosti Hrvatske, no svaka od njih raspolaže funkcionalnim stud. kompleksima poznatima regionalnim ili međunarodnim producentima.

5.2. Studije slučajeva

Za potrebe ove Studije, SPI je istražio sedam zemalja koje bi potencijalno mogle predstavljati konkurenciju za Hrvatsku. Pet od tih zemalja predstavljaju konkurenciju prvenstveno u smislu infrastrukture, a to su:

- Bugarska
- Češka
- Mađarska
- Rumunjska
- Srbija

Preostale dvije zemlje predstavljaju konkurenciju zbog lokacija sličnih onima u Hrvatskoj, a to su:

- Grčka
- Italija

Figura 7: Konkurencija za Hrvatsku, po tipu konkurencije

Izvor: Olsberg•SPI

5.3. Bugarska

Bugarska ima dugu tradiciju pružanja usluga produkcije putem studijskog kompleksa Nu Boyana Film Studios koji je u vlasništvu kompanije Nu Image/Millennium Media. Taj studio nudi kompletnu uslugu produkcije (a kompanija koja je vlasnik objekta ujedno je i kompanija za pružanje usluga produkcije).

Tablica 1: Studijski objekti u Bugarskoj

	Studiji	Ostali sadržaji
Nu Boyana Film Studios	<ul style="list-style-type: none"> • Studio 1 (580 m²) • Studio 2 (960 m²) • Studio 3 (580 m²) • Studio 5 (1500 m²) • Studio 6 (432 m²) • Studio 7 (360 m²) • Studio 12 (1764 m²) • Studio 13 (1470 m²) <p>Nu Boyana također raspolaže s podvodnim studijem veličine 1180 m² s vodenim spremnikom veličine 405 m² (dubine 6 m), te laboratorijem za bilježenje pokreta (mocap).</p>	<p>Postoji nekoliko stalnih setova (London, New York, stari Rim, starovjekovno selo, Bliski istok), te šumski backlot.</p> <p>Objekt također sadrži radionice i atelijere, urede, restoran i kafić, prodavaonice i skladište.</p>

Iako je Bugarska (odnosno stud. kompleks Nu Boyana) popularan odabir za produkciju niskobudžetnih dugometražnih filmova, koji su često njihove vlastite produkcije, nepostojanje programa poticaja u Bugarskoj čini tu zemlju manje privlačnom opcijom za velike međunarodne producente. Program poticaja je u razvoju, no nepoznato je kada će i hoće li on biti odobren.

5.4. Češka

Republika Češka ima dugu tradiciju filmske produkcije i danas je još uvijek aktivna lokacija za međunarodne produkcije zahvaljujući niskim troškovima, dobrom ugledu i značajnim studijskim kapacitetima.

Jedan od dva ključna objekta za produkciju je povijesni studio Barrandov (u Pragu) koji je korišten za snimanje filmova kao što su *Casino Royale*, *Jojo Rabbit* i *Snowpiercer*. Osim toga, Barrandov Studios redovito je uključen u produkciju čeških filmova kao koproducent, pa je tako u razdoblju od 1993. do 2018. sudjelovao u izradi 63 projekta.¹⁶ Njemu uz bok djeluje i moderni Prague Studios. Studijski objekt Prague Studios raspolaže sa šest studija veličine od 306 do 2 948 m².

Republika Češka nudi poticaje u obliku povrata 20% iznosa priznatih troškova potrošnje ostvarene u Češkoj, a mjera je dostupna za filmsku i televizijsku produkciju i postprodukciju. Program je oslobođen gornjeg ograničenja iznosa po projektu i otvoren je cijele godine. Od uvođenja 2010. godine, program poticaja koristilo je 195 filmskih i televizijskih projekata, uključujući serije *Carnival Row*, *1983* i *Pismo za kralja*. Strana ulaganja u češku filmsku industriju 2018. godine dosegla su 120 milijuna USD, ostvarenih tijekom 1 072 dana snimanja u sklopu 38 stranih filmskih i televizijskih produkcija.¹⁷

Tablica 2: Studijski objekti u Češkoj

	Studiji	Ostali sadržaji
Prague Studios	<ul style="list-style-type: none"> • Studio 1: 2 948 m² • Studio 2: 2 515 m² • Studio 3: 1 251 m² • Studio 4: 1 251 m² • Studio 5: 1 785 m² • Studio 6: 307 m² 	<ul style="list-style-type: none"> • Uredi produkcije površine 2 100 m² • Vanjski prostor za snimanje (backlot) veličine 10 hektara
Barrandov Studios	<p>Barrandov Studio:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Studio 1: 644 m² • Studio 2: 640 m² • Studio 4: 749 m² • Studio 5: 1 181 m² • Studio 6: 1 999 m² • Studio 7: 1 161 m² • Studio 8: 2 052 m² • Studio 9: 1 000 m² • Studio 10: 1 034 m² <p>Kompleks Hostivar: trenutno dugoročno namijenjen televizijskim programima</p> <ul style="list-style-type: none"> • Studio 1: 537 m² • Studio 2: 537 m² • Studio 3: 749 m² • Studio 4: 749 m² 	<p>Vanjski prostor za snimanje (backlot) veličine 160 000 m²</p>

¹⁶ Barrandov Studio to coproduce four new Czech films (*Studio Barrandov će koproducirati četiri nova češka filma*), *Film New Europe*, objavljeno 7. prosinca 2018.

¹⁷ The Game of Thrones effect: Central European film industry on a roll (*Efekt Igre prijestolja: Srednjoeuropska filmska industrija u uzletu*), *Reuters*, objavljeno 10. travnja 2019.

5.5. Grčka

Grčka predstavlja konkurenciju Hrvatskoj zbog lokacija na obali. No zbog nedostatka studijske infrastrukture i donedavno, financijskih poticaja, produkcije se radije odlučuju za Hrvatsku kao lokaciju za snimanje. Za snimanje nastavka filma *Mamma Mia* 2018. godine odabrana je Hrvatska nauštrb grčkog otoka Skopelosa na kojem je sniman prvi film i na kojem je smještena radnja oba filma.

Usprkos tome, Grčka je 2019. uvela kompetitivne filmske poticaje, a predviđena je i izgradnja studijskog kompleksa u Solunu. Najavljeno je da će novi stud. kompleks, po imenu Nu Boyana Hellenic, koji financiraju Nu Boyana Film Studios i John Kalafatis, izvršni direktor studija York u New Yorku, raspolagati s osam zvučno izoliranih studija ukupne površine 15 000 m². Kompleks bi trebao biti pušten u pogon 2021. godine.¹⁸

5.6. Mađarska

Mađarska je aktivna produkcijska lokacija, atraktivna velikim međunarodnim produkcijama zahvaljujući obilatim poticajima, jeftinoj radnoj snazi, kao i studijskoj infrastrukturi i izboru lokacija za snimanje. Studijski prostori su centralno smješteni, u blizini Budimpešte, a na raspolaganju su dvije moderne opcije: Korda Studios i Origo Studios, te Mafilm Studios u državnom vlasništvu. Ta tri kompleksa raspoložu s ukupno 19 zvučno izoliranih studija ukupne površine 32 884 m².

Mađarska nudi povrat poreza u iznosu od 30%, pri čemu u priznate troškove ulaze i troškovi ostvareni u inozemstvu. Zahvaljujući činjenici da program poticaja nema zadani minimum potrošnje, a njegov godišnji budžet iznosi 99 milijuna EUR, Mađarska je uspjela privući nekoliko međunarodnih blockbustera kao što su *Crveni vrabac*, *Robin Hood*, *Blade Runner 2049* i *Dina*. U 2018. godini, u Mađarskoj su snimljene 333 produkcije, s ukupnom potrošnjom od 385 milijuna USD. Otprilike 84% ukupnog iznosa investicija ostvareno je od međunarodnih produkcija.¹⁹

Filmski radnici u Mađarskoj govore engleski i smatra se da imaju vrlo razvijene vještine i iskustvo, dok su jeftiniji od filmskih radnika u Zapadnoj Europi. Mađarska se pokazala popularnom prvenstveno za produkciju blockbustera, no SVoD platforme poput Netflix-a počele su Mađarsku koristiti za produkciju serija kao što su *The Witcher*, *The Alienist* i *Shadow and Bone*, koja još nije puštena u opticaj.

Tablica 3: Studijski objekti u Mađarskoj

	Studiji	Ostali sadržaji
Korda Studios	<ul style="list-style-type: none"> • Studio 1: 2 002 m² • Studio 2: 1 808 m² • Studio 3: 1 808 m² • Studio 4: 1 011 m² • Studio 5: 2 378 m² • Studio 6: 5 975 m² 	<ul style="list-style-type: none"> • Vodeni spremnik veličine 100 m² u Studiju 1 • 12 196 m² opremljenih produkcijskih objekata • Zgrada površine 23 958 m² u kojoj se nalaze radionice, skladište, uredi kreativnog tima, sobe za sastanke

¹⁸ Oliver Laxe's 'Fire Will Come' wins best film at Thessaloniki film festival (*Filmu 'Fire Will Come' Olivera Laxea nagrada za najbolji film na Filmskom festivalu u Solunu*), *Screen Daily*, objavljeno 11. studenog, 2019.

¹⁹ The Game of Thrones effect: Central European film industry on a roll (*Efekt Igre prijestolja: Srednjoeuropska filmska industrija u uzletu*), *Reuters*, objavljeno 10. travnja, 2019.

		<ul style="list-style-type: none"> • Vanjski prostor za snimanje (backlot) veličine 10 hektara sa setovima: srednjovjekovni, New York, renesansni • 15 hektara praznog prostora za snimanje
Origo Studios	<ul style="list-style-type: none"> • Studio 1: 1982 m² • Studio 2: 1982 m² • Studio 3: 2662 m² • Studio 4: 2662 m² • Studio 5: 1994 m² • Studio 6: 4373 m² • Studio 7: 1184 m² • Studio 8: 1184 m² • Studio 9: 216 m² 	<ul style="list-style-type: none"> • Studio sa zelenom pozadinom za snimanje veličine 100 m² • 4 hektara vanjskog prostora za snimanje • 3 763 m² uredskog prostora • 4 526 m² skladišnog prostora • Vanjski vodeni spremnik veličine 411 m² • Usluge iznajmljivanja opreme na lokaciji
Mafilm Studios	<p>Lokacija u Budimpešti</p> <ul style="list-style-type: none"> • Studio 1: 830 m² • Studio 2: 385 m² <p>Lokacija u Fótu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Studio 1: 1600 m² • Studio 2: 1070 m² 	<p>Lokacija u Fótu:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zelena pozadina na otvorenom veličine 55 x 6 m • Mogućnost najma kostima i oružja • Backlot veličine 5 010 m² koji uključuje setove kao što su srednjovjekovno naselje, konc. logor iz Drugog sv. rata, samostan, vjetrenjača, London 19. stoljeća • Površina sa zelenilom veličine 6,5 ha

5.7. Italija

Italija se također natječe s Hrvatskom u vidu lokacija na obali i povijesnih gradova, no Italija je visokorazvijeno središte medijske produkcije s dobro uspostavljenim vezama s drugim sektorima u Europi i u SAD-u. Italija također raspolaže s nekoliko televizijskih kuća koje uživaju solidnu financijsku potporu, a ima i jaku domaću produkcijsku industriju.

Cinecittà Studios je glavna produkcijska ustanova u Italiji fokusirana na filmsku i visokokvalitetnu televizijsku produkciju. Nakon mnogo godina mirovanja tijekom kojih je

objekt bio u privatnom vlasništvu, sada je ponovno u državnom vlasništvu i privukao je nekoliko velikih produkcija, poput *Mladog pape* (serije u produkciji Sky, HBO i Canal+) i *Dva pape* (Netflixova dugometražnog igranog filma).

Tablica 4: Studijski objekti u Italiji

	Studiji	Ostali sadržaji
Cinecittà Studios	<ul style="list-style-type: none"> • T1 (450 m²) • T2 (800 m²) • T3 (800 m²) • T4 (448 m²) • T5 (2 880 m²) • T6 (450 m²) • T8 (795 m²) • T9 (450 m²) • T10 (1 400 m²) • T11 (480 m²) • T12 (940 m²) • T13 (800 m²) • T14 (800 m²) • T15 (1 600 m²) • T16 (385 m²) • T18 (1 500 m²) • T19 (800 m²) • T20 (1 300 m²) 	<p>Cinecittà raspolaže s nizom trajnih setova (Stari Rim, Firenca, Jeruzalem), a tu su i garderobe za presvlačenje, prostor za šminku i čuvanje kostima, uredi, studio sa zelenom pozadinom.</p> <p>Planirano je uvođenje još dva studija te podvodnog studija.</p>

5.8. Rumunjska

Rumunjska raspolaže s jednim velikim produkcijskim objektom – Castel Film Studios. Castel Film Studios nudi 10 zvučno izoliranih studija u rasponu od 557 do 3 354 m² veličine, vodeni spremnik, vanjski prostor za snimanje veličine 26 ha i stalne setove, čime je privukao produkciju filmova kao što su *Časna*, *Dragonheart Vengeance*, te filmskog serijala *A Christmas Prince*.

Iako razina produkcije nije tako visoka kao u susjednim zemljama, uvođenje mjera poticaja 2018., u kombinaciji s niskim troškovima produkcije, ponovno je potaknulo interes stranih kompanija za Rumunjsku kao produkcijsku lokaciju. U 2019. godini, za dobivanje poticaja prijavila su se 62 međunarodna i domaća projekta, od čega je 48 projekata odobreno, pet ih je odbijeno, a ostali su još u postupku razmatranja. Najmanje 20 prijava bilo je od strane međunarodnih produkcija.²⁰

Rumunjska je nedavno uvela potporu u obliku izravnih bespovratnih sredstava u visini do 45%. Polazna vrijednost bila je 35% od iznosa priznatih troškova za dugometražni i kratkometražni film, dokumentarni film, TV/web serije i animirane projekte, s minimalnom potrošnjom u iznosu od 100 tisuća EUR i limitom po projektu od 10 milijuna EUR, no inicijativa je u mirovanju od studenog prošle godine zbog promjena unutar upravljačkog tijela, a ponovno aktiviranje očekuje se kasnije ove godine.

Tablica 5: Studijski objekti u Rumunjskoj

	Studiji	Ostali sadržaji
Castel Film Studios	<ul style="list-style-type: none"> • Studio 1: 540 m² • Studio 2: 540 m² • Studio 3: 540 m² 	<ul style="list-style-type: none"> • Vanjski prostor za snimanje veličine 26 ha

²⁰ Market Analysis 2019: Romania (Analiza tržišta: Rumunjska), Film New Europe, 2020.

	<ul style="list-style-type: none"> • Studio 4: 1 260 m² • Studio 5: 3 344 m² • Studio 7: 2 520 m² • Studio 8: 216 m² • Studio 9B: 765 m² • Studio 10: 411 m² • Studio 33: 1 464 m² 	<ul style="list-style-type: none"> • Više stalnih setova kao što su gotička crkva, grad iz američkog vesterna, američko predgrađe, srednjovjekovno selo, urbana ulica, šuma i jezero. • 1 vodeni spremnik veličine 202 m²
--	--	--

5.9. Srbija

Srbija predstavlja niskobudžetnu konkurenciju Hrvatskoj, a u slučaju da se izgradi studijski kompleks u Hrvatskoj, mnoge produkcije bi u postupku donošenja odluke kao moguću alternativu razmatrale i infrastrukturu u Srbiji. U Srbiji trenutno djeluju dva velika studijska kompleksa (Avala i PFI – vidi niže), dok je PFI najveći i najbolje opremljen.

Tablica 6: Studijski objekti u Srbiji

	Studiji	Ostali sadržaji
Avala Studios	<ul style="list-style-type: none"> • Studio 1 (1 430 m²) • Studio 7 (560 m²) • Studio 4 (355 m²) • Studio 5 (408 m²) <p>Jedini studio na raspolaganju (tj. koji nije pod dugoročnim najmom) je Studio 4.</p>	Studio 4 sadrži i 200 m ² uredskog prostora, prostor za šminkanje i garderobu
PFI Studios	<ul style="list-style-type: none"> • Studio 2 (1 823 m²) • Studio 3 (1 823 m²) • Studio 4 (1 256 m²) • Studio 5 (1 256 m²) • Studio 6 (1 256 m²) • Studio 7 (601 m²) • Studio 8 (601 m²) • Studio 9 (601 m²) 	Studijski objekt ima anekse uz studije od nekoliko katova u kojima su smješteni uredi, prostori za šminkanje i garderobe.

Unatoč jakoj studijskoj ponudi u usporedbi s ostatkom balkanske regije, Srbija je po mnogim pokazateljima slabije razvijena od Hrvatske. Srpski program poticaja uveden je kasnije nego u Hrvatskoj, to jest, 2016. godine. Usprkos tome što je Srbija posljednjih godina uspjela privući nekoliko produkcija srednje veličine (kao što je serija *McMafia*, koja je prvenstveno snimana u Hrvatskoj), velike produkcije u potpunosti izostaju.

6. MOGUĆE LOKACIJE

6.1. Lokacije

U sklopu ove Studije, SPI je razmotrio nekoliko lokacija na kojima bi se mogao izgraditi studijski kompleks. Već u ranoj fazi izrade Studije postalo je jasno da bi, usprkos postojanju mogućnosti u više dijelova Hrvatske, fokus trebao biti na zagrebačkoj regiji.

Naša analiza produkcija navedenih na internetskoj stranici Filming in Croatia pokazala je da većina međunarodnih produkcija u Hrvatskoj snimanje provodi u Zagrebu:

Tablica 7: Broj snimanja u Hrvatskoj, po lokaciji

Grad	Broj snimanja
Zagreb	18
Split	11
Dubrovnik	9
Opatija	10
Rijeka	6
Rovinj	5
Pula	4

Filming in Croatia/analiza Olsberg•SPI

Studijski objekt također zahtjeva dobru prometnu povezanost i blizinu zračne luke. Nekoliko gradova u Hrvatskoj potencijalno bi moglo zadovoljiti taj kriterij, no Zagreb je ipak prometno najbolje povezan s drugim gradovima u Hrvatskoj (i inozemstvu), te s lokacijama na obali. Zagreb osim toga raspolaže s velikom zračnom lukom i dobrim željezničkim linijama.

Većina filmskih radnika nalazi se u zagrebačkoj regiji, pa bi se za rad u mogućem studijskom kompleksu mogli angažirati radnici iz te glavne skupine. Na raspolaganju je dostatan broj filmskih radnika, a ta bi se brojka mogla i povećati kako bi se zadovoljile potrebe modernog studijskog kompleksa.

6.2. Istražene opcije

SPI-jev tim posjetio je četiri lokacije koje se razmatraju kao moguća mjesta za razvoj ovog projekta. Za potrebe ove Studije, lokacije su nazvane 'Velika Gorica', 'Jastrebarsko', 'Bistra' i 'Ekopark Kraš'.

SPI je istražio i nekoliko drugih lokacija koje više nisu u razmatranju, uključujući studio Jadran filma i lokaciju u Puli. Projektni tim proučio je i ranije projekte za izgradnju studija u Hrvatskoj koji nisu ostvareni.

U nastavku slijedi pregled rezultata našeg istraživanja za svaku od posjećenih lokacija.

6.2.1. Velika Gorica

Lokacija u Velikoj Gorici nalazi se u blizini centra Zagreba (27 min vožnje), zagrebačke zračne luke (10 min vožnje) i grada Velike Gorice.

Figura 8: Velika Gorica, snimak iz zraka

Izvor: Apple Maps, Olsberg•SPI

Lokacija u Velikoj Gorici veličine je 40 hektara, što nudi dobru mogućnost za proširenje i nadogradnju kompleksa po potrebi. Iako je preporučena minimalna veličina zemljišta 20 hektara, preostali prostor u Velikoj Gorici mogao bi se iskoristiti za privlačenje komplementarnih poslovnih djelatnosti i razvoj edukacijskog središta.

Na južnoj granici zemljišta nalazi se 300 m širok nasip za obranu od poplava i sustav za nadzor poplavlivanja i topljenja snijega. To područje veći dio godine ostaje suho i dostupno je za korištenje kao dodatni vanjski prostor za snimanje (backlot).

Uzdruž sjeverne granice proteže se glavna autocesta i nešto dalje željeznička pruga. Na udaljenosti od deset minuta vožnje u smjeru zapada nalazi se zagrebačka zračna luka Franjo Tuđman. Na lokaciji se trenutno nalazi samo jedna mala kuća na ulazu u zemljište. Rečeno nam je da je zemljište raspoloživo za kupnju, te da bi novom vlasniku bilo predano bez stanara na parceli.

Tijekom izrade ove Studije, zemljište u Velikoj Gorici razmatrao je i privatni tim investitora za potrebe drugog razvojnog projekta ('Studio 2020') u suradnji s gradskom vlasti u Velikoj Gorici. No, iako je zemljište prikladno za razvoj i na dobroj lokaciji, istraživanje zvučnog okoliša ukazalo je na probleme s bukom koje nije moguće ukloniti, što znači da lokacija nije prikladna za izgradnju studija.

6.2.2. Jastrebarsko

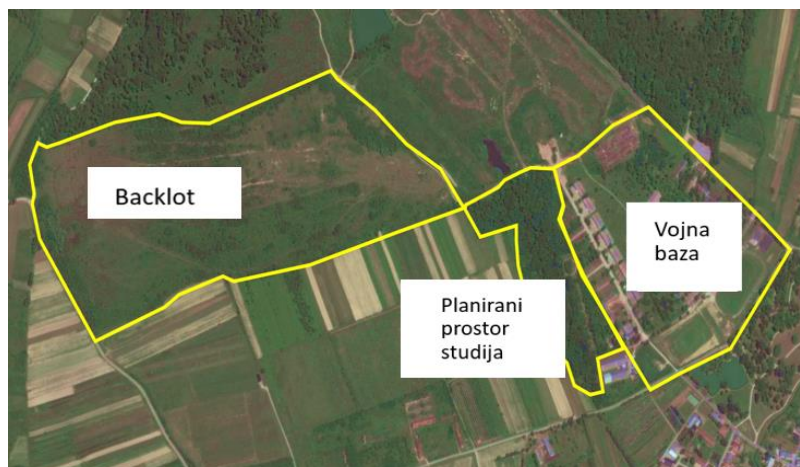
Na lokaciji u Jastrebarskom postoje tri povezana zemljišta. Jastrebarsko je gradić otprilike 35-40 minuta vožnje od Zagreba, smješten uz glavnu autocestu E65 (zagrebačka zračna luka udaljena je 33 min vožnje). Kao i u slučaju drugih lokacija, gustoća prometa u vršnim satima utječe na duže putovanje do lokacije – u ovom slučaju, put od Jastrebarskog do Zagreba može trajati i preko sat vremena. Jastrebarsko je također dobro povezano sa Zagrebom željezničkim prometom.

Mogućnost izgradnje studija u Jastrebarskom već je razmatrana prije nekoliko godina. Tadašnji projekt nije ostvaren, no zemljište je još uvijek raspoloživo. Prisutna je dobra razina političke volje za projekt u Jastrebarskom, kao i fleksibilnost u vezi uporabe zemljišta.

Od četiri mogućnosti razmatrane u ovoj Studiji, ova lokacija je najopremljenija u smislu dodatnih sadržaja (restorana, kafića, dućan s namirnicama) u neposrednoj blizini, budući da se nalazi odmah izvan grada.

Zemljište koje se sastoji od tri parcele nalazi se u okolici grada (no moguće je pješice doći do centra grada). Kao što se vidi na niženavedenom prikazu, zemljište je podijeljeno na mjesto planiranog studija, (nekadašnju) vojnu bazu i vanjsko zemljište za snimanje (backlot).

Figura 9: Lokacija u Jastrebarskom, snimak iz zraka

Izvor: Apple Maps, Olsberg•SPI

Lokalna vlast potvrdila je da su sve tri parcele raspoložive za gradnju. Bilo bi potrebno razmotriti predviđenu namjenu svake od parcela. Prema trenutnom stanju, parcela, koja je predložena kao mjesto za planirani studio bi sa svojih 8 hektara bila premala, no to bi se moglo nadoknaditi korištenjem parcele vojne baze.

Ta je vojna baza ključna prednost lokacije u Jastrebarskom budući da bi se mnogi od postojećih objekata dali prenamijeniti za potrebe studija. To bi skratilo vremenski rok unutar kojeg bi se projekt mogao razviti i svakako bi umanjilo iznos kapitalnih izdataka za izgradnju. Primjerice, postojeći hangari za tenkove dali bi se jako dobro pretvoriti u objekte za radionice i male studije za snimanje, dok je postojeća uredska zgrada prikladna za pretvorbu u produkcijske urede.

Budući da je lokaciju ranije koristila vojska, tamo već postoji strujni priključak visokog napona. S druge strane, zemljište je neravnije od onog u Velikoj Gorici pa će biti potrebno izvršiti opsežnije ravnanje terena, što će povećati troškove.

Potrebno je provesti detaljno istraživanje zvučnih obilježja, no čini se da je okoliš lokacije relativno tih i bez većih zvučnih problema. Na lokaciji u Jastrebarskom u zraku su viđeni avioni koji su se mogli i čuti. Nije se činilo da bi razina buke koju smo čuli mogla prouzročiti probleme, no potrebno je dodatno istražiti broj letova na području i najvišu razinu buke.

Jedan potencijalni problem je činjenica da lokalne vlasti žele razviti djelatnosti na okolnim zemljištima – u ovoj fazi nepoznato je bi li ti planovi utjecali na operativnost studija s obzirom na buku i razinu privatnosti. No, kao što je već spomenuto, postoji visoka razina političke volje za ostvarivanjem razvojnog projekta studija, stoga to ne smatramo velikim problemom.

Zemljište je u državnom vlasništvu (u vlasništvu Republike Hrvatske, a ne lokalne uprave), što za HAVC predstavlja veliku prednost, jer bi zemljište moglo biti donirano, čime bi se smanjili troškovi nositelja projekta. Ta bi se pogodnost mogla iskoristiti kako bi se osiguralo da konačni objekt zadovoljava strateške ciljeve vlade Republike Hrvatske i HAVC-a, primjerice, stavaka koji se tiču mogućnosti edukacije filmskih radnika i pristupačnosti domaćim produkcijama.

SPI smatra da je Jastrebarsko najbolja opcija za razvoj studijskog kompleksa. Lokacija je prikladno smještena, povezana s dobro opremljenim i dobro povezanim gradom, zemljište je u državnom vlasništvu i na njemu već postoje građevine koje bi se mogle prilagoditi za potrebe studija.

6.2.3. Bistra

Za lokaciju u Poslovnom parku Bistra saznali smo u kasnijoj fazi izrade studije, a SPI-jev tim ju je posjetio zadnju. Lokacija se nalazi u blizini Zagreba (cca 30 minuta vožnje, ali i duže u vršnim satima), a zemljište je dio većeg privatnog industrijskog kompleksa.

Zemljišta u Velikoj Gorici i Jastrebarskom su u državnom vlasništvu, a zemljište u Bistri u privatnom vlasništvu. To bi mogla biti prednost za nositelje projekta, jer bi se zemljište potencijalno moglo brže kupiti i, shodno tome, brže ući na tržište, no to nije zagarantirano.

Ključan faktor je da zemljište u privatnom vlasništvu vlada ne može donirati u vidu potpore dodijeljene nositelju projekta, koju bi HAVC mogao iskoristiti za zadovoljavanje svojih strateških ciljeva, a to su mogućnost edukacije i dostupnost domaćem sektoru.

Zemljište je dovoljno veliko za potrebe izgradnje stud. kompleksa, na susjednom zemljištu nalazi se veliki šoping centar s mnoštvom dodatnih sadržaja, a u obližnjem gradu Zaprešiću dostupni su dućani, barovi i nešto smještajnih kapaciteta. Također postoji i dodatno susjedno zemljište koje bi se moglo iskoristiti za proširenje ili za smještanje srodnih poslovnih subjekata i djelatnosti.

Na lokaciji nema problema s kvalitetom zvučnog okoliša i ona se ne nalazi u zoni zračnog prometa. Dostupna je dobra energetska-komunalna infrastruktura, a do zemljišta vode dobre ceste. Budući da je lokacija uzeta u razmatranje tek u kasnijoj fazi izrade studije, ostaje nekoliko nepoznanica, no SPI-jev tim je smatra prikladnom alternativom u slučaju da lokacija u Jastrebarskom ne bude odabrana.

6.2.4. Ekopark Kraš

SPI-jev tim smatra da je od razmotrenih lokacija najmanje prikladna lokacija Ekoparka Kraš. Lokacija se trenutno koristi kao turistička destinacija i nalazi se u privatnom vlasništvu, no posjetili smo je zbog prikladne veličine zemljišta.

Zemljište je dovoljno veliko za izgradnju kompleksa i prilično ravno. Postojeća infrastruktura Ekoparka bi također bila vrlo atraktivna kao dio razvoja studijskog kompleksa, ali bi u tom slučaju morala biti ekskluzivno na raspolaganju studiju.

Ipak, kod ove lokacije prisutno je nekoliko problema. Prvo, udaljena je 52 minute vožnje od Zagreba, što je predaleko od grada. Također je udaljena 38 minuta vožnje od zagrebačke zračne luke, čime je najudaljenija od svih četiriju lokacija. Drugo, nije poznato je li trenutni vlasnik zainteresiran za suradnju, te ako je, kako bi se to odrazilo na budžet projekta. Osim toga, postoje indikacije da je u planu izgradnja tematskog parka na dijelu dostupnog zemljišta. Treće, na lokaciji su prisutni mogući problemi sa zvučnim okolišem, budući da su vojni avioni i helikopteri viđeni u zračnom prostoru iznad zemljišta, a na susjednom zemljištu nalazi se privatna pista. Nije provedeno istraživanje zvučnog okoliša.

Na kraju, Ekopark Kraš nalazi se predaleko i lokaciju ne bi trebalo dalje razmatrati kao opciju za izgradnju studijskog kompleksa.

6.3. Test izvedivosti

U niže navedenoj tablici navedeni su ključni čimbenici za izgradnju studijskog kompleksa za svaku od istraženih lokacija – Velika Gorica ('VG'), Jastrebarsko ('J'), Bistra ('B') i Ekopark Kraš ('EK') – i njihovi rezultati.

Tablica 8: Prikkladnost lokacije s obzirom na ključne čimbenike

	VG	J	B	EK
Nema prostorno-planskih ograničenja	✓	✓	✓	?
Zemljište je prikladne veličine (barem 20 hektara)	✓	✓	✓	✓
Udaljenost od Zagreba/hotela	27 min	38 min	30 min	52 min
Udaljenost od zračne luke	10 min	33 min	25 min	38 min
Geološki sigurno	✓	✓	✓	✓
Nezagađeno i ekološki čisto	✓	✓	✓	✓
Dostupnost komunalne i energetske infrastrukture	✓	✓	✓	✓
Nema buke od zračnog prometa	X	✓	✓	X
Nema buke od željezničkog prometa	X	✓	✓	✓
Nema buke od cestovnog prometa	✓	✓	✓	✓
Nema utjecaja lokalne industrijske aktivnosti	✓	?	?	✓
Nudi privatnost od okolnih zemljišta	✓	✓	✓	✓
Moguće je postići akustična svojstva na međ. priznatoj razini	X	✓	✓	✓
Dovoljne količine svjetla	✓	✓	✓	✓
Prihvatljiva razina zagađenja	✓	✓	✓	✓

6.3.1. Pula i druge lokacije

Tijekom izrade ove Studije, navedeno je nekoliko drugih prijedloga za izgradnju novog studija u Hrvatskoj. Većinom se radilo o ranijim projektima za izgradnju stud. kompleksa koji više nisu aktualni, no u sklopu ove Studije ipak smo razmotrili lokaciju u Puli.

Iako su investitori pokazali određeni interes za lokaciju u Puli, SPI je zaključio da je predaleko od bilo kojeg velikog produkcijskog centra i da do nje nije jednostavno stići iz inozemstva, s obzirom na ograničenu zrakoplovnu, željezničku i cestovnu povezanost.

6.4. Poredak po izvedivosti

SPI-jev tim posjetio je i procijenio značajke četiriju lokacija u Hrvatskoj, a njihov poredak je kako slijedi:

1. Jastrebarsko
2. Bistra
3. Ekopark Kraš
4. Velika Gorica

Lokacija u Jastrebarskom ima nekoliko prednosti, što je čini našim prvim odabirom za razvojni projekt. Posebnom prednošću smatramo što je zemljište u Jastrebarskom u državnom vlasništvu pa bi hrvatska vlada potencijalno mogla donirati zemljište, što bi u izgradnji novog studija doprinijelo zadovoljavanju HAVC-ovih strateških ciljeva i potreba hrvatskog produkcijskog sektora.

Lokacija je također prikladno smještena, budući da se nalazi uz dobro opremljen i prometno dobro povezan grad, a postojeće građevine na zemljištu mogle bi se prilagoditi za potrebe studija.

Lokaciju u Bistri smatramo pogodnom za daljnje istraživanje, u slučaju da se Jastrebarsko pokaže neizvedivim, no lokacija u Jastrebarskom ima nekoliko prednosti što je ipak čini našim prvim izborom. Ekopark Kraš je na trećem mjestu no lokacija se nalazi predaleko od Zagreba, stoga bi je trebalo isključiti iz daljnjeg razmatranja.

Velika Gorica bi također trebala biti isključena iz daljnjeg razmatranja zbog većih problema s bukom utvrđenih tijekom našeg istraživanja, zbog čega lokacija ne bi mogla biti iskorištena za izgradnju studija. Čini se da lokacije u Jastrebarskom i Bistri nemaju većih problema s kvalitetom zvučnog okoliša, no bit će potrebno provesti detaljno istraživanje kvalitete zvučnog okoliša na obje lokacije, u slučaju da uđu u ozbiljnije razmatranje.

7. MOGUĆNOST STIMULIRANJA DOMAĆIH PRODUKCIJA

Očito je da studijski kompleks ima potencijal zadovoljiti potrebe međunarodnih produkcija, no ključni element istraživanja izvedivosti izgradnje studija u Hrvatskoj čini mogućnost stimuliranja domaćeg sektora produkcije. Kad bi studio ostvario državnu potporu (koja bi mogla biti u obliku donacije zemljišta), očekuje se da bi objekt mogao zadovoljiti određene kulturne ciljeve, te ciljeve industrije u Hrvatskoj.

Nadalje, međunarodni sektor i sektor domaće produkcije međusobno su povezani – ta su dva dijela istog tržišta u simbiozi. Sektor domaće produkcije omogućava prve korake u karijeri redateljima koji bi u budućnosti mogli napredovati do međunarodnih projekata, što doprinosi širini i kvaliteti i domaćeg i međunarodnog sektora. Osim toga, angažiranjem lokalnih članova filmske ekipe na stranim produkcijama dolazi do prijenosa znanja i razvoja vještina.

Hrvatska industrija pokazala je interes za otvaranjem studija, no također postoji bojazan da si domaće produkcije, koje najčešće imaju manje budžete, ne bi mogle priuštiti studijski prostor u novom kompleksu, u slučaju da on funkcionira isključivo na komercijalnom principu. Kako bi se to izbjeglo, strategija studija trebala bi uključivati određene mjere koje bi osigurale pristup lokalnim producentima.

SPI predlaže dvije mjere:

1. Kompleks bi trebao sadržati i jedan studio B kategorije, izveden po nižem/srednjem standardu u usporedbi s ostatkom objekta. Taj bi se studio mogao iznajmljivati domaćim produkcijama po nižoj tarifi od glavnih studija.

Najbolje bi bilo kad bi taj studio bio dio edukacijskog centra u sklopu studijskog kompleksa, pa bi ga se u tom slučaju moglo koristiti i za edukaciju i za domaću filmsku i televizijsku produkciju. Na taj način, osim olakšavanja djelovanja hrvatskim produkcijama, polaznici edukacija imali bi pristup potpuno funkcionalnom studiju u kojem bi mogli stjecati praktično iskustvo.

Studio B kategorije raspolagao bi s ograničenom konstrukcijom i ovjesima za osvjtljenje (*gantry* i *rigging*) u usporedbi sa standardnim studijem i bio bi slabije zvučno izoliran. Za razliku od dodatne opreme koja bi bila sastavni dio primarnih studija, studio B kategorije ne bi uključivao prostoriju s konzolama za podešavanje osvjtljenja rađenu po mjeri i imao bi manji prostor za odmor ekipe, budući da bi manje produkcije vjerojatno imale manje članova filmske ekipe. Ukupno gledano, nastojalo bi se postići smanjenje troškova izgradnje od 25-30%.

Preporučene specifikacije navedene u Poglavlju 9 ne uključuju studio B kategorije, pa stoga on nije uključen ni u naše financijske projekcije za potrebe ove Studije.

2. Druga mjera koju predlažemo bila bi prilagođavanje sustava poticaja, to jest, filmskog financiranja kako bi se pružila dodatna potpora za korištenje studija.

Na primjer, poticaji za produkciju koje nude Malta i Portugal omogućuju veće iznose za projekte koji koriste domaće objekte (u slučaju Malte) ili stvaraju značajan učinak na gospodarstvo (u slučaju Portugala). U Hrvatskoj bi možda bilo moguće povezati povećanje poticaja – poput trenutno dostupnog povećanja od 5% za snimanje na područjima ispodprosječne razvijenosti – s troškom korištenja kvalitetne infrastrukture kao što je studio B kategorije.

Ipak, svjesni smo da HAVC raspolaže s ograničenim sredstvima za poticaje, pa bi dodavanje ovakvog povećanja umanjilo financiranje dostupno za druge programe. Ako bi povećanje bilo dostupno međunarodnim projektima, to bi naročito moglo dovesti do umanjjenja dostupnih sredstava za domaće produkcije.

8. DRŽAVNE POTPORE UNUTAR EUROPSKE UNIJE

Napomena: Državne potpore čine vrlo kompleksan dio europskog zakonodavstva o tržišnom natjecanju. Ova Studija nudi pregled istraživanja nekih od pitanja koje je potrebno razmotriti. Osim toga, stručno pravno savjetovanje neophodno je u sklopu bilo kakvog konkretnog razvojnog projekta za izgradnju studija ili investicije.

Za potrebe izrade ove Studije, od SPI-ja je zatraženo da razmotri pitanje državne potpore i mogućeg problema u slučaju državnog ulaganja u studijski kompleks. U ovom poglavlju dana je definicija državne potpore, a potom je izložena studija poznatog slučaja državne potpore unutar Europske unije dodijeljene studijskom kompleksu u nezavisnoj pokrajini Valenciji u Španjolskoj, kao i implikacije tog slučaja za ovaj projekt.

8.1. Definiranje državne potpore

Europska unija (EU), državnom potporom smatra svaku potporu koja se dodjeljuje iz državnog proračuna, a u slučaju da se ocjeni da ona narušava tržišno natjecanje, smatra se nezakonitom državnom potporom.

Postoji nekoliko izuzeća koja omogućuju davanje državne potpore koja bi se inače smatrala nezakonitom, a ona su u vezi s temeljenim ciljevima Europske unije. Jedno od izuzeća dozvoljava dodjeljivanje državnih potpora za promicanje kulture, na čemu se temelji čitav sustav potpora filmskom stvaralaštvu u Europi, a koji državama članicama (da navedemo samo jedan važni primjer) omogućuje davanje poticaja za filmsku i televizijsku produkciju pod propisanim uvjetima.²¹

Države također smiju investirati u projekte u skladu s načelom privatnog ulagača u tržišnom gospodarstvu ('MEIP') – što u suštini znači da ulaganje mora biti po principima tržišta. U tim slučajevima, vlada pojedine države mora moći dokazati da bi i tržišni ulagač mogao ostvariti tu investiciju pod istim uvjetima.

8.2. Državne potpore u kontekstu studija

Stručno pravno savjetovanje o državnoj potpori posebno je važno u slučaju studijskih objekata, s obzirom da je veliki studijski objekt u Španjolskoj (Ciudad de la Luz) financiran državnim sredstvima zatvoren nakon što je Europska komisija presudila da je državna potpora koja mu je dodijeljena bila nezakonita.

Otada je nekoliko studijskih kompleksa građeno javnim novcem, pa ne smatramo da postoji značajna prepreka da Hrvatska investira ili subvencionira razvoj studijskog kompleksa. Ipak, slučaj kompleksa Ciudad de la Luz pokazuje da postoji niz mogućih poteškoća vezanih uz državne potpore.

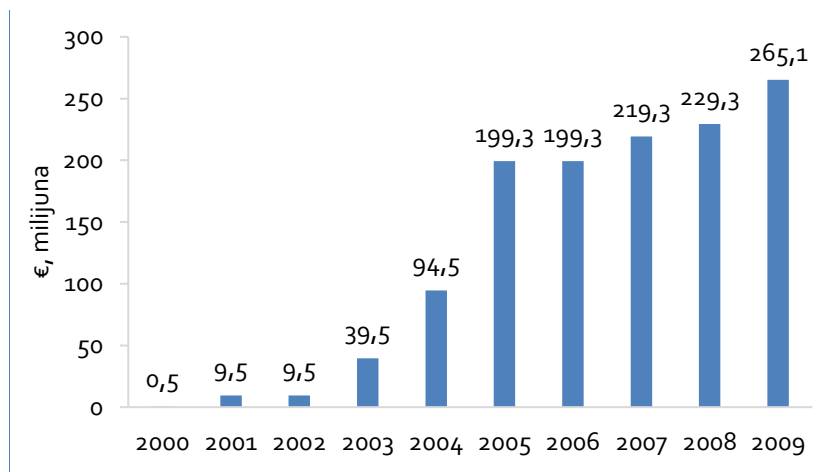
8.3. Ciudad de la Luz – studija slučaja

Ciudad de la Luz bio je veliki studijski kompleks u okolini grada Alicantea u autonomnoj pokrajini Valenciji u Španjolskoj. Projekt je zamišljen kao vrhunski produkcijski objekt u Europi, koji bi s vremenom imao najveći studio na svijetu i ugošćavao velike holivudske projekte, a financiran je u potpunosti državnim sredstvima, dobivši golemu količinu javnog novca, no na kraju nije uspio privući velike međunarodne produkcije.

²¹ Communication from the Commission on State aid for films and other audiovisual works ([Komunikacija Komisije o državnoj potpori za filmove i druga audiovizualna djela](#)), Europska komisija, objavljeno 15. studenog 2013.

Godine 2008., Europska komisija pokrenula je istragu o izvoru financiranja, a 2012. utvrđeno je da ulaganje vlade autonomne pokrajine Valencije, u iznosu od 265 milijuna EUR, predstavlja nezakonitu državnu potporu unutar propisa Europske unije.²²

Figura 10: Ukupno ulaganje vlade autonomne pokrajine Valencije u projekt Ciudad de la Luz, 2000.-2009.

Source: European Commission

8.3.1. Početne pritužbe i reakcija

Istraga slučaja Ciudad de la Luz potaknuta je pritužbom koju je uputio Pinewood Studios tvrdeći da se u slučaju javnog financiranja projekta Ciudad de la Luz radi o nezakonitoj državnoj potpori, posebice u dijelu sustava poticaja filmskoj industriji koji je uveo Ciudad de la Luz.

Odgovor španjolske vlade bio je da se ne radi o državnoj potpori, budući da bi i privatni ulagač mogao izvršiti to ulaganje pod istim uvjetima.²³ Tu je važno načelo privatnog ulagača u tržišnom gospodarstvu (MEIP):

'Načelo privatnog ulagača u tržišnom gospodarstvu (MEIP) u osnovi znači da se, u slučaju ulaganja od strane državnog tijela u poslovni subjekt, po uvjetima koji bi bili prihvatljivi i privatnom ulagaču koji djeluje pod uobičajenim uvjetima tržišne ekonomije, to ulaganje ne smatra državnom potporom'.²⁴

Španjolska vlada također je smatrala da bi se, kad bi se to ulaganje i smatralo državnom potporom, u tom slučaju radilo o potpori za poticanje razvoja određene regije ili potpori za promicanje kulture.

Nakon inicijalnog pregleda poslovnog slučaja, Europska komisija je:

- izrazila sumnju da bi privatni investitor uložio 100% sredstava za studio;
- utvrdila da postoje indicije da se radi o državnoj potpori;
- izrazila sumnju da je ta potpora u skladu sa zakonodavstvom Europske unije o državnim potporama.

²² Odluka Komisije donesena 8. svibnja 2012. o državnoj potpori koju je Španjolska uložila u korist Ciudad de la Luz SA, Europska komisija, 8. svibnja, 2012.

²³ State aid: Commission investigates funding of major Spanish film studio complex (*Državna potpora: Komisija istražuje financiranje najvećeg filmskog studijskog kompleksa u Španjolskoj*), Europska komisija, izvješće za medije, 13. veljače 2008.

²⁴ The Market Economy Investor Principle (*Načelo privatnog ulagača u tržišnom gospodarstvu*), Glasilo tržišnog natjecanja, br. 2, 2002, Europska komisija.

U tom trenutku Europska komisija pokrenula je istragu slučaja Ciudad de la Luz „kako bi se utvrdilo smatra li se ulaganje od strane regionalne vlade autonomne pokrajine Valencije nezakonitom državnom potporom koja narušava tržišno natjecanje europskih filmskih studijskih kompleksa“.²⁵

8.3.2. Rezultati istrage Europske komisije

Prvi dio istrage uključivao je ispitivanje je li primjenjivo načelo privatnog ulagača u tržišnom gospodarstvu (MEIP), to jest, bi li tržišni ulagač izvršio ulaganje pod istim uvjetima. Ako se utvrdi da načelo privatnog ulagača jest primjenjivo, onda ulaganje ne bi podlijegalo pravilima o državnim potporama. No, nakon pomnog pregleda poslovnog plana, i angažiranja neovisne konzultantske tvrtke da učini to isto, Europska komisija je zaključila da nijedan racionalni tržišni ulagač to ulaganje ne bi izvršio pod tim uvjetima.

To saznanje, zajedno s činjenicom da je ulaganje pružilo selektivnu potporu, koristilo državne resurse, narušilo tržišno natjecanje i utjecalo na sektor, dovelo je Europsku komisiju do zaključka da ulaganje predstavlja državnu potporu.

Europska komisija je potom istraživala je li ulaganje, koje se sada smatralo državnom potporom, u skladu s pravilima dodjeljivanja državne potpore, bilo za regionalni gospodarski razvoj slabije razvijenih regija ili za promicanje kulture (kao što je spomenuto, španjolske vlasti tvrdile su da je ulaganje u Ciudad de la Luz u skladu s oba ova kriterija).

Europska komisija prvo je utvrdila da ulaganje nije u skladu s pravilima dodjeljivanja potpora za regionalnu pomoć. Pravila za dodjeljivanje potpora slabije razvijenim regijama nalažu da 25% od iznosa ulaganja mora doći od primatelja ulaganja, a da tih 25% ne može sadržavati sredstva dobivena nijednom potporom. Projekt Ciudad de la Luz inicijalno je imao privatnog ulagača u udjelu od 25% uloga u projektu. No, taj privatni investitor ujedno je bila tvrtka koja je upravljala projektom, za što je primila naknadu (koja se smatrala potporom budući da je došla od države). Osim toga, 2004. udio privatnog investitora iznosio je samo 0,2% zahvaljujući kontinuiranom državnom ulaganju u projekt.

Zatim, kako bi se istražilo je li ulaganje u skladu s pravilima o dodjeljivanju potpora za promicanje kulture, proveden je 'test uravnoteženosti' po sljedećim kriterijima:

- a) Je li mjera potpore usmjerena na dobro definirani cilj od općeg interesa (to jest, je li planirana potpora usmjerena na rješavanje tržišnog neuspjeha ili ima neki drugi cilj)?
- b) Je li potpora dobro osmišljena kako bi postigla cilj od općeg interesa? Točnije:
 - i. Je li mjera potpore prikladan instrument, to jest, postoje li drugi, bolje usmjereni instrumenti?
 - ii. Ima li potpora poticajni učinak, to jest, utječe li na ponašanje privatnih tvrtki?
 - iii. Je li mjera potpore proporcionalna, to jest, bi li se ista promjena ponašanja mogla postići davanjem manjeg iznosa potpore?

Jesu li narušavanje konkurencije i učinak na sektor ograničenog opsega, pa je opći učinak ipak pozitivan?²⁶

²⁵ State aid: Commission investigates funding of major Spanish film studio complex (*Državna potpora: Komisija istražuje financiranje najvećeg filmskog studijskog kompleksa u Španjolskoj*), Europska komisija, izvješće za medije, 13. veljače 2008.

²⁶ Europska komisija, 8. svibnja, 2012. Stavak 102.

Europska komisija naposljetku je zaključila da ulaganje u Ciudad de la Luz ne predstavlja državnu potporu za promicanje kulture iz sljedećih razloga (povezanih s gore navedenim testom uravnoteženosti):

a. Ispravljanje tržišnog neuspjeha

Smatra se da postoji tržišni neuspjeh (*market failure*) kad „tržišni ishod ne vodi ka najvećoj općoj dobrobiti“,²⁷ u slučaju cestovne infrastrukture, obrazovanja ili knjižnica, što su područja u kojima države smiju dodjeljivati državnu pomoć.²⁸

Europska komisija zaključila je da već postoji kompetitivno komercijalno tržište u sferi filmskih studija, te da, iako će Ciudad de la Luz pogodovati filmskim djelatnicima iz Valencije (u vidu nižih troškova prijevoza, blizine drugih filmskih usluga), ne smatra se da postoji tržišni neuspjeh. Da bi potpora bila opravdana u kontekstu ispravljanja tržišnog neuspjeh, bilo bi potrebno dokazati da društvena dobrobit studija premašuje njegove troškove.

b. Dobro osmišljena potpora

Ovdje je Europska komisija provjeravala je li potpora dobro osmišljena i proporcionalna „cilju od javnog interesa“ (tj. ispravljanju tržišnog neuspjeha). Zaključeno je da se, budući da ne postoji jasno utvrđen tržišni neuspjeh, potpora ne može smatrati proporcionalnom s njime.

Ako je studio osnovan kako bi se poduprla domaća produkcija, ta bi se intervencija morala usporediti s drugim mjerama koje bi mogle postići sličnu dobrobit za domaće filmske producente.

c. Narušavanje tržišnog natjecanja i sektora

U ovom slučaju Europska komisija je zaključila da, iako Ciudad de la Luz u značajnoj mjeri ne narušava tržišno natjecanje (budući da nije uspio privući velike produkcije), sama činjenica da je njegovim otvaranjem došlo do općeg povećanja ponude prostora za snimanje, znači da će to općenito utjecati na tržišne cijene u sektoru.

Uzimajući u obzir sve ove čimbenike, Europska komisija zaključila je da načelo privatnog ulagača u tržišnom gospodarstvu nije primjenjivo u slučaju ulaganja u Ciudad de la Luz, što znači da ulaganje podliježe pravilima za dodjeljivanje državnih potpora. Potvrdivši svoje početne sumnje, Komisija je zaključila da ulaganje nije u skladu s pravilima o dodjeljivanju državnih potpora, te se stoga smatra nezakonitom potporom.

8.3.3. Posljedice

Ulaganje regionalne vlade autonomne pokrajine Valencije u vrijednosti od 265 milijuna EUR proglašeno je nezakonitom državnom potporom po odredbama Europske unije, te je naloženo da se ta sredstva vrate državi. Studio nije mogao izvršiti povrat sredstava pa je stoga zatvoren. Vlada je u nekoliko navrata kompleks pokušala prodati u dijelovima, no nije se pronašao prikladan kupac.²⁹

²⁷ Europska komisija, 8. svibnja, 2012. Stavak 103.

²⁸ Europska komisija, 8. svibnja, 2012. Stavak 103.

²⁹ Alicante's Ciudad de la Luz film studio sell-off draws Hollywood big guns (*Rasprodaja filmskog studija Ciudad de la Luz u Alicanteu privukla velike holivudske igrače*), *The Guardian*. objavljeno 13. veljače 2015.

U posljednjih nekoliko godina, nakon prijenosa dobara i dugova Ciudad de la Luza na državnu investicijsku agenciju koja ga je financirala, Europska komisija dozvolila je ponovnu uporabu lokacije, ali pod uvjetom da se ne koristi za snimanje.³⁰

8.4. Zaključak

Iako studija slučaja Ciudad de la Luz ukazuje da državama može biti teško opravdati ulaganja u studijske komplekse, otada se pojavilo nekoliko studija u Europi koji su dijelom financirani javnim sredstvima. To su The Sharp Project i Space Studios u Ujedinjenom Kraljevstvu, Troy Studios u Irskoj i planirani studijski kompleks u Estoniji.

Glavna razlika je u cijeni: Ciudad de la Luz dobio je 265 milijuna EUR javnih sredstava, dok je The Sharp Project sa 17 milijuna GBP (20 milijuna EUR) potpore primio manje od desetine tog iznosa, a studijski kompleks u Tallinnu, glavnom gradu Estonije, će, kako je objavljeno, koštati čak i manje – 5 milijuna EUR.^{31, 32} Značajno manji iznosi ovih investicija pokazuju da ove države ostvaruju strateški mnogo bolje usmjerene investicije koje su mnogo bolje usklađene s njihovim namjerama i ciljevima.

Druga ključna razlika je postojanje kulturnog ili društvenog poticaja za ulaganje, ili postojanje tržišnog neuspjeha koje bi to ulaganje ispravilo. Osim toga, sredstva koja se dodjeljuju za koprodukcije mogla bi se povezati s infrastrukturom. U oba slučaja, bilo bi potrebno razviti model financiranja, a hrvatska bi vlada također trebala zatražiti stručno pravno savjetovanje o dodjeljivanju državne potpore.

Vrijedi spomenuti da se The Sharp Project (studijski projekt financiran od strane lokalne vlasti) u Manchesteru pozicionirao kao „digitalno središte“ te da je dobio sredstva iz Europskog fonda za regionalni razvoj (EFRR). Izvješće za medije EFRR-a naglašava da je u objektu smješteno „60 digitalnih poduzetnika i produkcijskih kompanija specijaliziranih za proizvodnju digitalnog sadržaja, produkciju digitalnih medija, te televizijsku i filmsku produkciju“, što ukazuje da je financijska sredstva možda lakše dobiti ako je moguće dokazati da se projektom gradi i razvija ekosustav.³³

To izvješće za medije nudi i sažetak ciljeva The Sharp Projecta u odnosu na EFRR:

„The Sharp Project uviđa važnost stvaranja ekosustava na lokaciji koji će omogućiti rast i razvoj, budući da se tvrtke međusobno natječu za posao, ali i suraduju.

Kako bi to omogućio, The Sharp Project pomno odabire tvrtke koje nude komplementarne ili dodatne usluge, što će kreativnim tvrtkama omogućiti razvoj svojih vještina i pružiti potporu njihovom poslovanju u procesu rasta, primjerice, u obliku pravnog savjetovanja o intelektualnom vlasništvu, poduzetničkog kapitala ili edukacija prilagođenih sektoru.

Jedan od ciljeva je i kreiranje prilika za razvoj u digitalnom sektoru za mlade ljude. SharpFutures je inicijativa društvenog poduzetništva koja pruža potporu mladima u zapošljavanju u kreativnom digitalnom sektoru, u vidu stručnog osposobljavanja, radne prakse i volontiranja. Program pruža potporu pri ulasku na tržište rada, istovremeno odgovarajući na promjenjive potrebe tvrtki u kreativnoj digitalnoj industriji.“

³⁰ Bruselas levanta el veto de 15 años a la iniciativa privada en Ciudad de la Luz (*Nakon 15 godina Bruxelles ukida restrikcije nad privatnom inicijativom u Ciudad de la Luzu*), *El País*, objavljeno 11. prosinca 2017.

³¹ The Sharp Project: Expanding Support to the Development of Manchester's Digital Sector (*The Sharp Project: proširenje potpore za razvoj digitalnog sektora u Manchesteru*), Gradsko vijeće Grada Manchestera, 12. rujna 2012.

³² Tallinn Film Wonderland studios to open in 2022 (*Studijski kompleks Tallinn Film Wonderland otvara se 2022.*), *Screen Daily*, objavljeno 26. studenog 2019.

³³ 'The Sharp Project: Enhancing creative collaboration' (*The Sharp Project: poticanje kreativne suradnje*), Europska komisija, 5. listopada 2015.

9. PREPORUČENE SPECIFIKACIJE

U ovom poglavlju iznesene su SPI-jeve preporučene specifikacije studijskog objekta. Iako bi pojedine lokacije studija diktirale različite specifikacije i uređenje, veličine koje navodimo u nastavku odražavaju predviđenu potražnju u Hrvatskoj i mogu poslužiti kao mjerilo, bez obzira na lokaciju koju se razmatra.

9.1. Veličina pojedinačnih studija

Produkcije će u pravilu odabrati najveći prostor koji im budžet dozvoljava, ili, ako to nije moguće, prostor koji mogu dobiti. Kako bi se ostvario maksimalan kapacitet, studiji bi trebali biti veličine od najmanje 1 394 m² (iznimka bi se mogla napraviti u slučaju predloženog studija B kategorije – vidi Poglavlje 7), no bit će potrebno nekoliko većih studija. U slučaju Hrvatske, studio veličine preko 2 787 m² bi najvjerojatnije bio prevelik i možda bi se morao nuditi po nižoj tarifi od ostalih prostora kako bi privukao produkcije.

Radi se o velikim studijima koji će ponuditi dobre uvjete snimanja (studio se smatra zvučno izoliranim ako je moguće postići unutarnju razinu buke od maksimalno NR 25). Zvučno izolirane studije pretežno bukiraju dvije vrste produkcija – produkcije dugometražnog igranog filma i visokokvalitetne televizijske produkcije, a jednim i drugima pogoduje postojanje pomoćnih studijskih objekata na lokaciji.

Na temelju provedenog istraživanja, zaključili smo da bi studijski kompleks u Hrvatskoj trebao imati kapacitet za dvije dramske serije koje se snimaju istovremeno. Radilo bi se o produkcijama sa srednje velikim do velikim budžetom (ali koje ipak nisu ključne (*tentpole*) holivudske produkcije), od čega bi svakoj u prosjeku bila potrebna tri studija, odnosno studijski kapaciteti veličine od 6 503 m² do 9 290 m².

Stoga bi idealan studijski kompleks u Hrvatskoj imao između pet i šest studija. Preporučamo sljedeći raspored veličina predloženih šest studija, u rasponu od 1 394 do 2 787 m² (ukupno 10 684 m²):

- 1 x 2 787 m²
- 2 x 2 323 m²
- 2 x 1 858 m²
- 1 x 1 393 m²

Ti će prostori također morati biti visine od 12 do 15 m, kako bi se u njima mogle montirati konstrukcije za snimanje i osvjetljenje prikladne veličine.

U svakom studijskom kompleksu poželjno je imati jedan veliki prilagodljivi prostor koji je moguće podijeliti u dva dijela, stoga se na glavnom studiju preporuča ugradnja betonskih, zvučno izoliranih vrata velikog formata (*'elephant doors'*) koja omogućuju podjelu prostora u dva dijela. To bi u smislu kapaciteta omogućilo privlačenje većih produkcija, a u slučaju da to nije moguće, osiguralo bi dva prostora za manje produkcije.

Dizajn studija ovisi o metodi konstrukcije, završnim radovima u unutrašnjosti, pravilnom odabiru vrata, mehaničkim i električnim karakteristikama, i dr.

Studiji bi također trebali raspolagati popratnim objektima, navedenima u odjeljku 9.2. Kad bi svaki studio raspolagao pripadajućim popratnim objektima, produkcije ne bi bile prisiljene smještati druge odjele unutar studija zajedno s konstruiranim filmskim setovima. To bi također umanjilo zdravstvene i sigurnosne rizike.

9.2. Popratni objekti

Studijski kompleksi i studiji moraju raspolagati s dovoljno pridruženih popratnih objekata koji omogućuju pružanje potpore produkciji:

1. Za radionice/atelijere za izradu setova i rekvizita bit će potrebno gotovo jednako toliko prostora kao za same studije – potrebno je predvidjeti 80% dodatnog prostora (odnosno 8 547 m²).
2. Uredi za pružanje produkcijske potpore različitih veličina koje će koristiti različiti odjeli produkcije, kao i garderobni prostor, te prostorije za smještanje većih grupa ljudi, za što će biti potrebno 50% dodatnog prostora (5 388 m²).
3. Iako je za razvoj ovog segmenta potrebno određeno vrijeme, preporučamo osigurati prostor za kreiranje „studijskog sela“ u kojem će biti smještene lokalne tvrtke za iznajmljivanje opreme i dobavljači.
4. Catering (objekti u kojima se nalaze kuhinje i kantine)
5. Sigurnost (kontrola na ulazu u kompleks)
6. Uredi uprave studija
7. Za točke 3 do 6 bilo bi potrebno 6 968 m² prostora.

Opće pravilo je da je za svaki studio potrebno u prosjeku 70 parkirnih mjesta za automobile i 10 za kamione. Ako produkcija uključuje veliki broj statista, trebalo bi dogovoriti prijevoz autobusom ili nekim drugim prijevoznim sredstvom. Trebalo bi osigurati dodatna parkirna mjesta s pravom prednosti uz urede ključnih iznajmljivača i dobavljača, no to će biti izvedeno u skladu sa standardima za taj tip poslovnih objekata.

U ovom trenutku, SPI ne preporuča uključivanje zasebnog objekta za snimanje u vodi, iako bi se, ako se za to pokaže interes, u studijima mogli ugraditi plitki natkriveni vodeni spremnici.

9.3. Vanjski prostor za snimanje (backlot)

Osim studija, atelijera i potrebnih uredskih i umjetničkih objekata koji stoje na raspolaganju produkciji, potrebno je razmisliti o pružanju vanjskog prostora za izgradnju setova na otvorenom i za snimanje, te za prostor za jelo za filmsku ekipu koja ne sudjeluje u snimanju (ateljieri, postprodukcija, etc.), i osiguravanje prikladnog prostora za ključne dobavljače poput onih za osvjetljenje, filmske kranove, potrošnu robu, kamere, i dr.

Stoga se preporuča osigurati komad zemljišta na kojem će svi ovi objekti moći biti smješteni u jedinstvenom prostoru. Generalno se smatra da je prostor veličine 12 do 20 hektara prikladan u početnoj fazi ovakve organizacije prostora, no to češće ovisi o značajkama dostupnog zemljišta. Ako postoji mogućnost, dodatno zemljište trebalo bi biti dostupno za postupno proširenje u slučaju da to diktira razina poslovanja.

10. FINACIJSKA PREDVIĐANJA

U ovom poglavlju iznesene su SPI-jeve financijske projekcije u skladu s preporučenim specifikacijama studijskog kompleksa u Hrvatskoj koje su navedene u Poglavlju 9. Potrebno je naglasiti da se, kao što je navedeno u projektnom sažetku, ova predviđanja odnose na operativni ishod i troškove, a ne uzimaju u obzir kapitalne izdatke, koji bi u slučaju izgradnje novog studija predstavljali najveći izdatak.

Financijska predviđanja pokrivaju prvih pet godina djelovanja, no ne uključuju pretpostavke o kapitalnim izdacima kao ni troškove financiranja.

10.1. Pretpostavke

SPI-jeve projekcije upotrebljavaju tri glavne ulazne varijable:

- **Specifikacije studijskog kompleksa**, tj. veličina studija i drugih prostora.
- **Varijable prihoda**, uključujući tarife najma pojedinih prostora, očekivanu popunjenost i inflaciju prihoda.
- **Operativne troškove**, uključujući godišnje izdatke za zapošljavanje osoblja i održavanje studijskog kompleksa, osiguranje i opremu.

Ove tri varijable detaljnije su opisane u sljedećim odjeljcima.

10.1.1. Specifikacije studijskog kompleksa

Financijska predviđanja modelirana su na primjeru studijskog kompleksa koji odgovara specifikacijama navedenima u Poglavlju 9 i ne odnose se ni na jednu od pojedinačnih lokacija spomenutih u ovoj Studiji.

Specifikacije studijskog kompleksa korištene za izradu financijskog modela su sljedeće:

- **Studiji** – ukupno 10 684 m²
 - 1 x 2 787 m²
 - 2 x 2 323 m²
 - 2 x 1 858 m²
 - 1 x 1 394 m²
- **Atelijer/radionice** – ukupno 8 547 m²
- **Uredi** – ukupno 5 388 m²

U Poglavlju 9 savjetovali smo uključivanje i vanjskog prostora za snimanje (backlota), no budući da se ove projekcije zasnivaju na generičkim specifikacijama i ne uzimaju u obzir značajke konkretnih lokacija, odlučili smo uključiti generički backlot neodređene veličine, s najmom za cijeli prostor a ne po kvadratnom metru (što je detaljnije opisano u dijelu 'Varijable prihoda' koji slijedi).

10.1.2. Varijable prihoda

Ključne varijable prihoda su tarife po kojima se iznajmljuju različiti dijelovi kompleksa. Za potrebe našeg modela, dijelovi kompleksa koje je moguće iznajmiti klasificirani su kao Studiji, Atelijeri/radionice, Uredi i Backlot.

Predviđamo da bi studijski kompleks u Hrvatskoj mogao postići sljedeće cijene:

- **Studiji** – 8,61 EUR po m²/tjedan
- **Atelijeri/radionice** – 4,31 EUR po m²/tjedan
- **Uredi** – 6,46 EUR po m²/tjedan

Backlot je uvršten u model kao jedinstveni prostor budući da će se njegova veličina razlikovati ovisno o konačnom odabiru lokacije. Za potrebe projekcija, pretpostavili smo da bi se backlot mogao iznajmljivati po cijeni od 9 500 EUR na tjedan.

Te su cijene dobivene savjetovanjem s investicijskim timom projekta 'Studio 2020', a SPI-jev tim utvrdio je da su one usporedive s tarifama najma studija u drugim objektima u Europi.

Usporedbe radi, javni izvještaj kojim je dan pregled ponude studijskih objekata u Ujedinjenom Kraljevstvu iznio je procjenu da namjenski građeni studiji u Velikom Londonu iznajmljuju studije po cijeni od oko 10,76 GBP po m²/tjedan, a da se u nekim slučajevima taj iznos zaračunava i za skladišta prilagođena za potrebe studija koja su umjerene kvalitete.³⁴ U trenutku pisanja, 8,61 EUR po m²/tjedan jednako je 7,64 GBP po m²/tjedan, što bi predstavljalo solidnu uštedu troškova u odnosu na gornje iznose najma u Ujedinjenom Kraljevstvu, što bi bilo poželjno.

Prihodi od različitih prostora unutar objekta su u modelu pomnoženi s očekivanom stopom popunjenosti. Predviđamo da će kad se studio uhoda, postići popunjenost kapaciteta od 80% unutar pet godina. Smatramo da će prvih nekoliko godina imati nižu popunjenost, kako je navedeno u nastavku:

Tablica 9: Projekcija popunjenosti kapaciteta

Godina 1	Godina 2	Godina 3	Godina 4	Godina 5
40%	60%	70%	75%	80%

Tijekom modeliranog razdoblja, predviđamo inflaciju prihoda od 2% na godinu.

10.1.3. Operativni troškovi

Model uzima u obzir operativne troškove upravljanja studijskim kompleksom koji su podijeljeni u sedam segmenata: porezi i ostala davanja, osiguranje, troškovi komunalne infrastrukture, sigurnost, marketing, upravljanje/financije i čišćenje.

Predviđamo da će godišnji troškovi svakog od ovih segmenata studijskog kompleksa u skladu s preporučenim specifikacijama iznositi kako je prikazano u nastavku:

Tablica 10: Predviđeni godišnji operativni troškovi

Izdatak	Godišnji iznos
Porezi i ostala davanja	(€ 500 000)
Osiguranje	(€ 500 000)
Komunalije	(€ 450 000)
Sigurnost	(€ 300 000)
Marketing	(€ 450 000)
Upravljanje/financije	(€ 860 000)
Čišćenje	(€ 300 000)

Ukupno, predviđamo da će operativni troškovi za prvu godinu iznositi 3 360 000 EUR, a u narednim godinama bit će podložni inflaciji od 2% na godinu.

10.2. Predviđanja

Financijska predviđanja izvedena za potrebe ove Studije detaljnije su prikazana u nastavku:

³⁴ *Sites, Camera, Action!*, Lambert Smith Hampton, 2018.

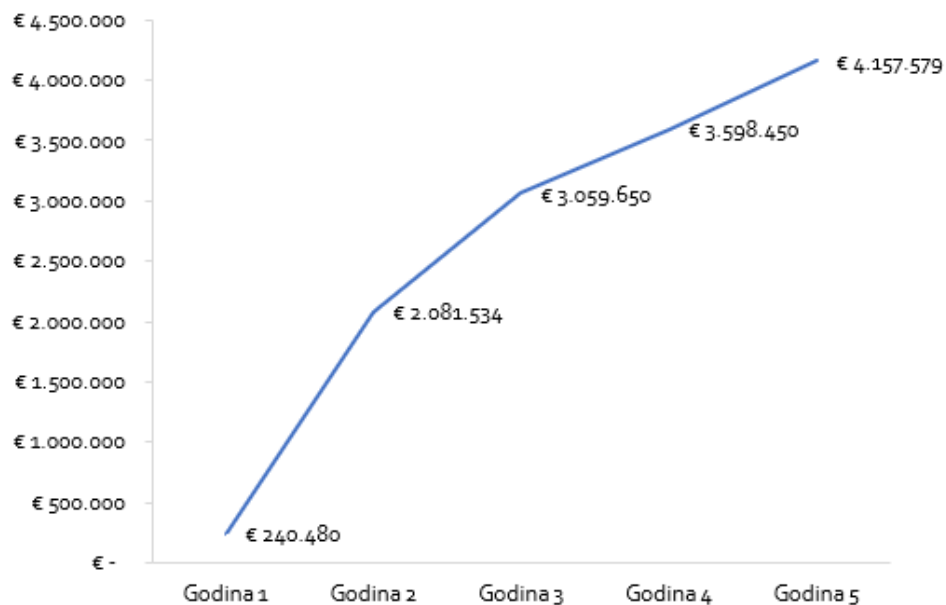
Tablica 11: Projekcija prihoda i izdataka

Prihodi		Godina 1	Godina 2	Godina 3	Godina 4	Godina 5
Studiji		€ 1 913 600	€ 2 927 808	€ 3 484 092	€ 3 807 614	€ 4 142 684
Radionice		€ 765 440	€ 1 171 123	€ 1 393 637	€ 1 523 046	€ 1 657 074
Uredi		€ 723 840	€ 1 107 475	€ 1 317 895	€ 1 440 271	€ 1 567 015
Vanjski prostor (backlot)		€ 197 600	€ 302 328	€ 359 770	€ 393 178	€ 427 777
Ukupno		€ 3 600 480	€ 5 508 734	€ 6 555 394	€ 7 164 109	€ 7 794 551
Izdaci		Godina 1	Godina 2	Godina 3	Godina 4	Godina 5
Porezi i ostala davanja		(€ 500 000)	(€ 510 000)	(€ 520 200)	(€ 530 604)	(€ 541 216)
Osiguranje		(€ 500 000)	(€ 510 000)	(€ 520 200)	(€ 530 604)	(€ 541 216)
Komunalni izdaci		(€ 450 000)	(€ 459 000)	(€ 468 180)	(€ 477 544)	(€ 487 094)
Sigurnost		(€ 300 000)	(€ 306 000)	(€ 312 120)	(€ 318 362)	(€ 324 730)
Marketing		(€ 450 000)	(€ 459 000)	(€ 468 180)	(€ 477 544)	(€ 487 094)
Upravljanje/financije		(€ 860 000)	(€ 877 200)	(€ 894 744)	(€ 912 639)	(€ 930 892)
Čišćenje		(€ 300 000)	(€ 306 000)	(€ 312 120)	(€ 318 362)	(€ 324 730)
Ukupno		(€ 3 360 000)	(€ 3 427 200)	(€ 3 495 744)	(€ 3 565 659)	(€ 3 636 972)
Dobitak/(Gubitak)		€ 240 480	€ 2 081 534	€ 3 059 650	€ 3 598 450	€ 4 157 579
Kumulativno		€ 240 480	€ 2 322 014	€ 5 381 664	€ 8 980 115	€ 13 137 693

10.3. Analiza

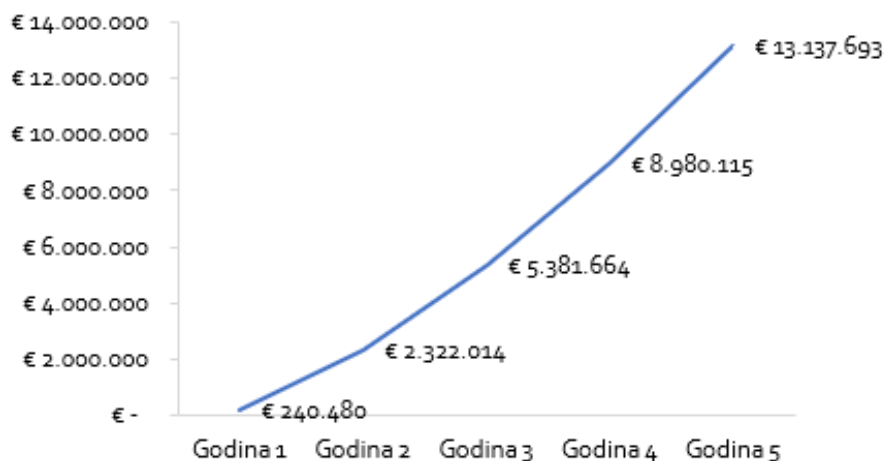
Naše projekcije sugeriraju da bi studijski kompleks bio komercijalno isplativ i u mogućnosti generirati značajan prihod, čak i s relativno niskom popunjenošću kapaciteta u prvih nekoliko godina. Godišnji dobitak/(gubitak) i kumulativni dobitak/(gubitak) prikazani su u grafikonima u nastavku:

Figura 11: Predviđeni godišnji dobitak/(gubitak)

Izvor: Olsberg•SPI

Figura 12: Predviđeni kumulativni godišnji dobitak/(gubitak)

Izvor: Olsberg•SPI

Očekujemo da će se gore naveden veliki dobitak umanjiti za troškove kapitalnih izdataka, što će, iako nije uključeno u ovaj model (procjene kapitalnih izdataka nisu bile pokrivene ovom Studijom), prouzročiti značajne godišnje izdatke.

Također, treba istaknuti da ovdje nije uzet u obzir mogući učinak pandemije izazvane virusom Covid-19 na ovaj poslovni slučaj. No, pretpostavljamo da će, u slučaju razvijanja objekta u Hrvatskoj, do trenutka puštanja u pogon, učinci Covida-19 već biti znatno umanjeni te neće utjecati na ovaj poslovni slučaj.

11. MOGUĆI GOSPODARSKI I DRUGI POZITIVNI UČINCI NOVOG STUDIJA

Sektor produkcije audiovizualnih sadržaja (naročito dugometražnog igranog filma i dramskih televizijskih serija) prepoznat je na svjetskoj razini kao jedinstven i važan pokretač učinaka gospodarskog razvoja, a automatsko dodjeljivanje potpora za produkciju igra ključnu ulogu u stimuliranju tog uspjeha.

11.1. Bruto dodana vrijednost

Produkcije audiovizualnih sadržaja imaju velike izdatke koji se odnose na širok spektar troškova, od plaćanja AV djelatnika, preko lokacija, lokalnih producenata, usluga, tvrtki koje se bave iznajmljivanjem, do niza drugih dobavljača i poslovnih subjekata. Ta je korist mjerljiva jasnim, kvantitativnim pokazateljima kao što su bruto dodana vrijednost i bruto domaći proizvod.

Ostali ključni pokazatelji pozitivnih gospodarskih učinaka su Aditivnost (uočljiva prepoznavanjem povećane gospodarske aktivnosti u državi izazvane određenim ulaganjem ili inicijativom) i Povrat ulaganja (mjerljiva direktnim priljevom sredstava u državnu blagajnu i odljeva iz nje).

11.2. Priljev kapitala

Glavnina ove korisne aktivnosti financirana je od strane stranih producenata, putem stranih ulaganja u Hrvatsku, čime dolazi do važnog priljeva kapitala. Taj fenomen priljeva kapitala ključni je pokretač razvoja zdravog, raznolikog i zaokruženog produkcijskog sektora, zahvaljujući većim prihodima na državnoj razini.

Procjenjujemo da svako javno ulaganje (u vidu poticaja) u filmsku i TV produkciju financiranu iz inozemstva, donosi povrat ulaganja koji je tri do četiri puta veći od uloženog iznosa za isti projekt.

Osim toga, budući da se u slučaju strane produkcijske aktivnosti očito radi o dodatnoj aktivnosti (do koje ne bi došlo da nema poticaja), državni prihodi ostvareni od tih AV produkcija kroz poreze i slične mehanizme obično su više nego dovoljni za nadoknađivanje iznosa dodijeljenih poticaja.

Takvi programi stoga ne predstavljaju opterećenje za državni budžet, budući da se produkcijama poticaji isplaćuju tek više mjeseci nakon ostvarivanja potrošnje i ubiranja prihoda za državu.

11.3. Stvaranje radnih mjesta

AV produkcija također je odličan pokretač stvaranja radnih mjesta, putem pružanja zaposlenja kako za freelancere tako i zaposlene na puno radno vrijeme. Takvi poslovi su također dobro plaćeni u usporedbi s drugim sektorima.³⁵

Radna mjesta u sektoru AV produkcije od velike su strateške vrijednosti za države, jer se radi o mobilnim, visokokvalificiranim poslovima koji iziskuju veliku dozu kreativnosti. Dapače, mnoge od ovih funkcija zahtijevaju tako jedinstvena znanja da se smatra da su mnogo manje u opasnosti da će ih zamijeniti umjetna inteligencija i robotika od većine proizvodnih djelatnosti – to su „poslovi budućnosti“.

11.4. Učinak na druge kreativne industrije

Mnoge zemlje postale su svjesne značajnih gospodarskih i drugih koristi koje donosi širenje brzorastućih kreativnih industrija. One su se prometnule u jednog od glavnih pokretača

³⁵ Po podacima koje izdaje Motion Picture Association, plaće u američkoj filmskoj i TV industriji su za 47% veće od ukupnog nacionalnog prosjeka izravno generiranih radnih mjesta i 65% veće za izravno generirana radna mjesta u produkciji.

gospodarskog rasta, stoga su na njih usmjerene različite mjere poticaja kako bi se stimulirao razvoj kreativne ekonomije.

AV sektor je moćan pokretač aktivnosti i u brojnim drugim kreativnim industrijama kao što su dizajn, moda, izdavaštvo, glazba, izvedbene umjetnosti, oglašavanje, marketing i digitalna industrija. Jedna recentna analiza pokazuje da AV produkcije potiču značajnu aktivnost u drugim kreativnim industrijama. Analiza skupine projektnih uzoraka pokazala je da između 38% (u slučaju filma) i 47% (dramskih TV serija) produkcijskih troškova otpada na te druge kreativne sektore.³⁶

11.5. Audiovizualni turizam i meka moć

Postoje jasni pokazatelji koji potvrđuju pozitivan učinak AV industrije na turizam na svjetskoj razini. Dapače, AV produkcija jedan je od glavnih pokretača turizma, što je u skladu sa širim trendovima kao što su iskustvena putovanja i utjecaj društvenih medija na turizam. Primjerice, svaki šesti strani posjetitelj koji je došao u Sjevernu Irsku, učinio je to potaknut utjecajem *Igre prijestolja*, a zahvaljujući tim posjetiteljima Sjeverna Irska ostvarila je prihod od preko 61 milijuna USD u 2018. godini.³⁷

Osim toga, AV proizvodnja također povećava meku moć zemlje i jača njezino nacionalno brandiranje, povezujući svjetsku publiku s lokacijama, pričama, načinom života i mentalitetom određenog prostora na moćan i autentičan način.³⁸

Brandiranje stanovništva, društva ili kulture određene države ili regije imat će dalekosežan utjecaj koji nadilazi donošenje odluke o turističkoj posjeti. To često ima pozitivan učinak na stanovništvo tog područja, jer dovodi do osjećaja jače povezanosti sa svojom zemljom ili regijom, zahvaljujući uživanju u određenom AV sadržaju.

11.6. Razvoj talenata i prijenos znanja

Glavna značajka svake države ili regije jest njezin ljudski kapital, a u slučaju sektora AV proizvodnje to se odnosi na talent pojedinih djelatnika, tehničara, kreativaca i drugih profesionalaca koji djeluju u sektoru. Proizvodnja AV sadržaja omogućava izražavanje stajališta, priča i mišljenja pojedinca na moderan, prilagodljiv i slikovit način.

Talentima koji djeluju u sektoru na raspolaganju su fleksibilne i sve šire mogućnosti zapošljavanja, kako u državi tako i u inozemstvu. Talentirani kadrovi posjeduju razvijene, prilagodljive i suvremene vještine, a to je vidljivo u različitim dijelovima svijeta, pri čemu se sve veći naglasak stavlja na razvoj tehničkih vještina (vizualnih efekata, animacije i sveobuhvatne stvarnosti), ali i tradicionalnih vještina pisanja, režiranja, produciranja, izvedbenih umjetnosti i drugih strukovnih vještina.

11.7. Razvoj kreativnosti i inovacija

Uobičajen proces proizvodnje osmišljanja i stvaranja AV sadržaja uključuje velik broj kreativnih zadataka, od pisanja scenarija za film ili dramsku seriju, do svih oblika kreativnih aktivnosti

³⁶ Film and the Creative Economy: How Film and Television Drama Productions Grow the Creative Industries (*Film i kreativna ekonomija: filmska i dramska TV produkcija potiču rast kreativnih industrija*), sažetak neovisnog istraživanja koje je proveo Olsberg•SPI, 31. srpnja 2017.

³⁷ Game of Thrones tourists spent €58m in North last year (*Turisti lani potrošili 58 mil. eura u Sjevernoj Irskoj zahvaljujući Igri prijestolja*), *The Irish Times*, objavljeno 22. travnja 2019.

³⁸ Po podacima ankete koju je proveo British Council (As Others See Us 2014), 17% stranih ispitanika odgovorilo je da britanski filmovi doprinose predodžbi o Ujedinjenom Kraljevstvu kao atraktivnoj destinaciji za posao i odmor. Taj izvještaj naglašava važnost meke moći zemlje: „U multipolarnom, hiperpovezanom svijetu, moć zemlje sve se više mjeri njezinom sposobnošću nadahnjivanja stranih državljana i poticanja njihova zanimanja za nacionalnu priču, uživanja u njezinim strastima i poštovanja njezinih vrijednosti, ideja i nastojanja.“

spomenutih ranije u kontekstu kreativne ekonomije. U sektoru AV produkcije i postprodukcije stalno dolazi do velikih pomaka i otvaranja novih prilika za kreativnost i inovativnost, ne samo u tradicionalnim granama, već i u drugim pravcima, zahvaljujući raznim digitalnim inovacijama.

12. O TVRTKI OLSBERG•SPI

Tvrtka Olsberg•SPI nudi širok raspon usluga stručnog konzaltinga i strateškog savjetovanja klijentima u javnom i privatnom sektoru, a specijalizirana je za svijet filma, televizije, video igara i digitalnih medija. Osnovana je 1992. godine, a otada se prometnula u jednu od vodećih međunarodnih tvrtki za pružanje savjetovanja u području ovih dinamičnih i kreativnih AV industrija.

Zahvaljujući svojim pouzdanim uvidima i referencama, SPI je stekao raznoliku bazu klijenata među kojima se nalaze:

- Međunarodne javne institucije
- Vlade, ministarstva gospodarstva, financija i kulture
- Nacionalni filmski instituti i audiovizualne agencije
- Državne turističke zajednice
- Regionalne i gradske razvojne agencije i lokalne uprave
- Studiji i pružatelji usluga
- Nezavisne tvrtke iz svih segmenata lanca vrijednosti u AV industriji
- Državne i međunarodne televizijske kuće
- Strukovna udruženja i društva
- Organizacije koje se bave edukacijom i razvojem vještina
- Izdavači i organizatori konferencija.

SPI posjeduje stručnost u svim područjima dinamičnog globalnog sektora kreativnih industrija, a usluge koje nudi uključuju:

- Razvoj strategija i politika za stvaranje i upravljanje zdravim i održivim nacionalnim i regionalnim AV sektorom
- Savjetovanje o kreiranju i implementiranju fiskalnih poticaja u AV industriji
- Istraživačke projekte o svim segmentima lanca vrijednosti – uključujući mapiranje i procjenu gospodarskog učinka
- Razvoj turizma vezanog uz filmsku ili televizijsku proizvodnju određene zemlje ili regije, kao i procjenu vrijednosti i učinka takvog oblika turizma
- Studije izvedivosti za potrebe filmskih komisija
- Poslovni razvoj tvrtki koje se bave proizvodnjom sadržaja
- Strateški razvoj studijskih kompleksa, uključujući i poslovno planiranje
- Savjetovanje o kupovini i prodaji za male i srednje poduzetnike
- Procjenu programa ulaganja financiranih javnim novcem
- Stvaranje portfelja prijedloga financiranja
- Međunarodnu usporedbu troškova za filmske i televizijske produkcije
- Savjetovanje o privlačenju stranih ulaganja i izvoznim proizvodima za tijela državne i regionalne uprave
- Identificiranje i mjerenje kulturne vrijednosti sektora AV produkcije
- Strateško savjetovanje za postojeće filmske komisije, uključujući izradu poslovnih i marketinških planova.